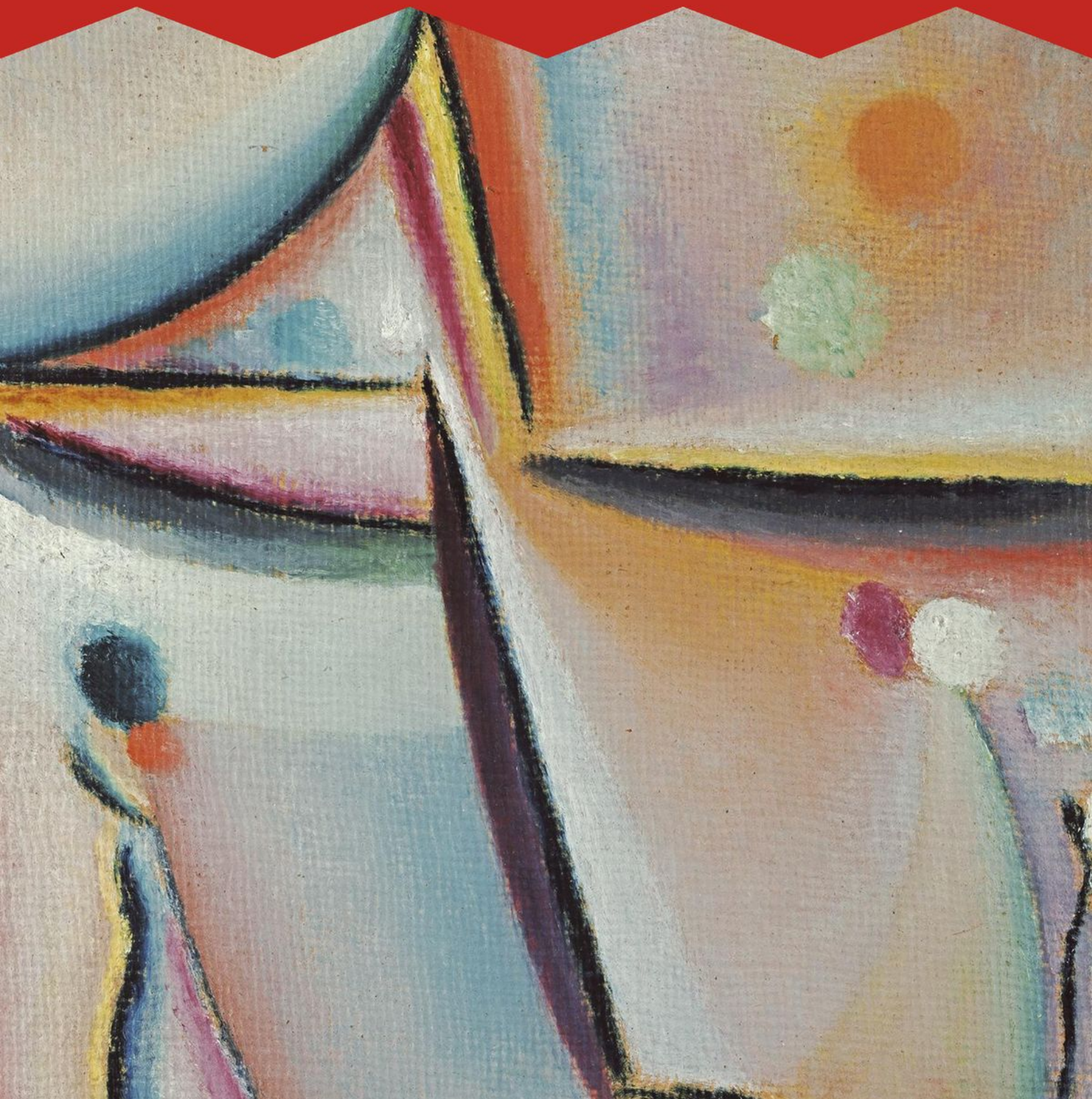


Matka



STANISŁAW IGNACY WITKIEWICZ

Matka

NIESMACZNA SZTUKA W DWÓCH AKTACH Z EPILOGIEM

Poświęcona Mieczysławowi Szpakiewiczowi¹

OSOBY

JANINA WĘGORZEWSKA — matrona lat 54. Chuda, wysoka. Siwe włosy. Ma dwa sposoby mówienia: pospolitawy i istotny — i więcej dystygowany i powierchowny. Pierwszy (1), drugi (2).

LEON WĘGORZEWSKI — jej syn. Przystojny brunet, lat 30. Ogolony zupełnie.

ZOFIA PLEJTUS — panna, lat 24. Bardzo ładna brunetka.

JÓZEFA BARONÓWNA OBROCK — siostra JANINY. Chuda stara panna lat 65.

JOACHIM CIEŁĘCIEWICZ — dyrektor teatru. Siwy. Tłusty i czerwony. Broda i wąsy. Lat 60.

APOLINARY PLEJTUS — ojciec ZOFII. Siwy. Sumiaste wąsy. Lat 75.

ANTONI MURDEL-BĘSKI — podejrzanе indywiduum. Wąsiki. Bez brody. Brunet lat 35.

LUCYNA BEER — bardzo duża i bardzo piękna dama, lat około 40. Typ semicki.

NIEZNAJOMA MŁODA OSOBA — lat 23. Bardzo piękna i uderzająco podobna do JANINY.

NIEZNAJOMY MŁODY MĘŻCZYZNA — brunet bardzo przystojny z czarnymi wąsami. Głos — bardzo piękny baryton.

GŁOS ZZA SCENY — podobny do głosu NIEZNAJOMEGO.

ALFRED HR. DE LA TREFOUILLE — arystokratyczny bubek, lat 30.

WOJCIECH DE POKORYA-PĘCZERZEWICZ — typ bogatego ziemianina i żujsera². Lat 32.

SZEŚCIU ROBOTNIKÓW — zawzięte gęby, brodate i ogolone.

DOROTA — służąca, lat 40.

W I akcie wszyscy są absolutnie trupio bladzi, bez cienia koloru. Usta czarne, rumieńce czarniawe. Ubrania i dekoracje tylko i jedynie w tonach czarno-białych. Jedną rzeczą kolorową jest robótka włóczkowa, którą robi MATKA — mogą być kolory: niebieski, różowy, żółty i jasnopomarańczowy. W razie pojawienia się kolorów dodawane będą osobne objaśnienia.

¹Szpakiewicz, Mieczysław (1890–1945) — dyrektor Teatru Miejskiego w Łodzi, odegrał ważną rolę we wprowadzeniu sztuk Witkacego na scenę. [przypis edytorski]

²žuiser (z fr.) — lubieżnik. [przypis edytorski]

AKT PIERWSZY

Scena przedstawia salonik skombinowany z pokojem jadalnym. Urządzenie dość nędzne. Kanapa ceratowa pod ścianą wprost. Przy kanapie stół, pokryty ceratą w desenie. Za stołem siedzi MATKA, sama, i robi robótkę w kolorach: niebieskim, różowym, żółtym i jasnopomarańczowym. Okno na lewo, drzwi na prawo

MATKA

odkładając na chwilę robótkę i wpatrując się przed siebie. Wolno, z jadem (1)

Podły wampir — wdał się w ojca. A może jestem niesprawiedliwa w stosunku do nich obu — może to moja wina, że on jest taki? Czymże ja zasłużyłam na inną egzystencję niż tę, którą mam? Czy dokonałam czegoś nadzwyczajnego? Nic, nic... Jestem pospolita kwoka i nic więcej. Ale za co znowu mam tak strasznie cierpieć? O Boże! Życie moje przemyka jak sen okropny obok mego drugiego, prawdziwego istnienia, które umarło. Muszę sobie uświadomić wszystko. Może to da mi siłę do przetrzymania jeszcze gorszych rzeczy, które mnie czekają.

Nagle zaczyna wyc dzikim głosem następującą piosenkę:

Ja byłam kiedyś piękna, młoda,
Ja miałam duszę, a nawet ciało,
Wszystkiego dla mnie było mało.
A teraz nic nie zostało!
Co za szkoda!
Co za szkoda!

Liczy

Dług u księgarza — 150, za książki z biblioteki — 50, pokój — 200. I to wszystko dla tego tak zwanego kształcenia się. Kiedy ja to wszystko wyrobię tymi robótkami? Idiota! Dureń! Niedołęga życiowy! Żeby przynajmniej zabrał się do jakiejś pożyteczniejszej pracy! On nic porządnego nigdy nie napisze. A ja? Malowałam, miałam duży talent do muzyki, pisałam wcale³ niezłe nowele... To, co mówię, to nie jest żaden psychiczny ekshibcjonizm — tu nikogo nie ma — na pewno. Ach — ta wieczna samotność. I znikąd słowa pociechy!

GŁOS

Cha, cha, cha, cha!

MATKA *nie zwraca uwagi na GŁOS*

MATKA

Nie wiem, czemu przypomniał mi się jego śmiech. Leon ma śmiech podobny, tylko gorszy. Co u tamtego było otwartą zbrodnią, u tego jest małą podłością, czymś obrzydliwym, przydeptanym błyszczącym butem — tylko ogonek tego widać, ale dla mnie to dosyć... Och — jaki on marny jest, ten mój syn! Czemu go nie karmiłam wódką od dziecka? Byłby przynajmniej taki mały jak te pieski japońskie, co od szczeniaka wódkę złopią — nie byłby tym wstrętnym dorosłym niczym. Jako karzelka, kretyna mogłabym go po prostu kochać. Schamiałam zupełnie — ja, baronówna von Obrock. Ale Józia schamiała także. Może to błaga z tymi Obrockami przez *ck* — może my jesteśmy po prostu zwykłe obroki, przez małe o i k? A mówią, że dobre rasy nie chamięją nawet w najgorszych warunkach.

Wyje znowu

Nade mną zwisa przepiękna maska,
Diabeł bez ciała ciągnie mnie w grzech,
Wszystko od żądz utajonej trzaska.
Miałam kochanków, miałam aż trzech.
Czy mu się przyznać? czy nie?

³wcale (daw.) — całkiem. [przypis edytorski]

Wchodzi DOROTA (2)

Moja Doroto, proszę nastawić makaron na zimnej wodzie, po włosku, tak jak panicz lubi. Tak dobrze jest być matką i móc dogodzić synkowi. Prawda?

DOROTA

Słucham jaśnie panią. Ja byłam też matką. Ale ja jestem szczęśliwa — mój syn zginął na wojnie.

Matka, Dziecko

MATKA (2)

Precz! Precz! Do makaronu! Ja mego syna uratowałam od wojny, bo on musi zbawić ludzkość całą. On jest wielki myśliciel, a przy tym taki słabowity. Tacy nie mogą ginąć — powinna być specjalna komisja...

DOROTA

przerywa jej

Znowu jaśnie pani piła za dużo, a pewnie na czczo do tego? Nie mogła to jaśnie pani dotrzymać choć do kolacji?

MATKA (1)

Ach...

Macha ręką ze zniechęceniem

DOROTA

Ja nic nie mówię przeciw paniczowi. Ale czasem lepiej mieć dobrą pamięć o synu, jak mieć go żywym i zdrowym, a nie takim, jakim go się widzieć chciało. Czy ja wiem, jaki by był mój Ferdek teraz — w tej całej maltretacji dzisiejszej? Łobuz był okrutny, a tak wiem przynajmniej, że jest bohater, i tyle.

Syn, Wojna, Pamięć

MATKA (2)

blagalnie

Moja Doroto, czyż Dorota nie widzi, nie czuje, że ja się męczę, okropnie męczę. Ja nie mogę już pracować, a on — on ciągle zajęty i taki daleki ode mnie, na tyle wyższy ponad wszystko, że ja nie mogę mu przypomnieć, że ja już nie mogę... tymi robótkami — o Boże! Cały dom... Och, moje oczy... ja już ślepnę, mnie doktor zabronił do końca życia robótki... Ach, Doroto, Doroto!...

DOROTA

Trzeba było bić, póki był młody. Teraz, w naszych ciężkich czasach, taki się tak zakłamie, tak wyklamie wszystko od samego środka, tak okłamie siebie i rodzoną matkę, tak się wkłamie w siebie i w innych, że go nikt, żadna siła, nie odkłamie. Dokłamać się musi do końca. A pojeden⁴ to się jeszcze przekłamie na wylot — i to bywa.

Kłamstwo

GŁOS

To tak jak ja. Ale ja byłem konsekwentny — ja się stryczka nie bałem.

Śpiewa

I pamięć Węgorzewskiego jest święta pośród zbrodniarzy, I każdy małaletni przestępca o Węgorzewskim tylko marzy.

MATKA (2)

Znowu mi się przypomniał mój mąż. Straszny to był wprost mezalians⁵. I Bóg mnie za to pokarał. Bóg mezaliansów nie lubi. Czy Dorota wie, że mój mąż zginął na szubienicy w Castel del Assucar⁶, w Brazylii, jako bandyta rzeczny. Robił niesłychanie ryzykowne wyprawy... ale mniejsza z tym. Jedno trzeba mu przyznać: miał cudowny baryton, był piękny i odważny, miał fantazję. A nade wszystko nigdy nie miał wyrzutów sumienia. Był prawdziwym rycerzem fortuny — *un vrai chevalier de fortune*.

DOROTA

No — pójdę już do kuchni, bo potem będzie się jaśnie pani wstydzic, że się jaśnie pani za wiele zwierzała. Tylko jedno: czy jaśnie pani nie przestałaby tak pić?

⁴*pojeden* (reg.) — co niektóry. [przypis edytorski]

⁵*mezalians* — małżeństwo, w którym jedna ze stron pochodzi z niższej sfery. [przypis edytorski]

⁶*Castel del Assucar* — miejscowość zmyślona. [przypis edytorski]

MATKA (2)

Nie — pić będę — to jedyna rzecz, która mi jeszcze została. Ale on o tym nie wie. Morfinuję się też, ale stosunkowo rzadko. To procent od zarobku, który wzięłam na siebie. To ostatnie mówię Dorocie w najściślejszej dyskrecji. I właściwie, gdzieś na dnie, w zachwyty mnie wprowadza do życia bez żadnego sensu — to poświęcenie bez granic w tej pospolitości bez dna, którą tak kocham jednak bez miary. Kocham każdy kącik, każdą drobinę kurzu, każdą nitczkę. Ja siebie w tym kocham, moja Doroto. Ja siebie gonię jak własną małą siostrzyczkę wśród klombików rezedy i heliotropu — to nie jest normalna miłość do świata — to ten okropny odwrócony egoizm. On to ma, ale tego nie odwraca. On w głębi duszy nienawidzi wszystkiego, i mnie też. Ja go odkarmiłam, bo z głodu chciał umrzeć, biedaczek. Do siódmego roku życia — cieniutki był jak tyczka. O — taką miał szyjkę.

Pokazuje ręką robiąc kółko z tzw. kciuka i palca wskazującego

Ja siebie kocham w nim i może więcej go kocham, że jest taka mała świnka — ja go za to żałuję tak, że mi serce pęka. To są sprzeczności uczuć ponad miarę, ponad siły człowieka. On czuje to samo — ja go znam. A od sprzeczności uczuć gorszym jest tylko ich ciężar — jak ktoś na kimś swoim uczuciem zacięży i zegnie go, i zmiażdży w końcu. To jest jego męka — mego syna. Ja to wszystko rozumiem, ale nic ulżyć mu nie jestem w stanie — przeciwnie, mimo woli zrobię wszystko, aby mu było jeszcze ciężej. I wiem, że mojej śmierci on nie przetrzyma. A może mi się zdaje? Może nic nie czuje to wyrodne dziecko i ja się męczę na próżno? Ale co to kogo obchodzi? Bo ta cała jego uczoność to bлага, czysty „bajc”⁷, jak Dorota mówi. Tego nie rozumie nikt ani, zdaje się, on sam. On jest takie zero z troszką jakiegoś spryciku... A może go nie rozumiem? Może to wielki mędrzec? Boże jedyny! Jakże pięknie urządzone jest najpodlejsze nawet życie, jak wszędzie widać tę dbałość Twą o Twoją własną chwałę!

Placze

DOROTA

Ee — urzęnęła się dziś jaśnie pani jak nieboskie stworzenie.

Dzwonek, DOROTA idzie otworzyć. Wchodzi LEON

LEON

Co to? Mateczka płacze? Znowu ataczek nerwowy?

Siada przy niej i obejmuje ją

Moja najdroższa, a tak właśnie dziś chciałem, aby mateczka była zupełnie spokojna i normalna, bez żadnego przeczulenia.

MATKA

chłapie, ale się opanowuje

Dobrze, dobrze, Leoneczku. Zaraz się uspokoję. Ty wiesz przecie, że ja dla ciebie wszystko, wszystko... Żebyś nie ty, to bym ani chwili jednej nie żyła... Jestem już u końca moich sił...

LEON

Tak, tak. Ale po co przygniatać mnie zaraz całym ogromem poświęcenia? Zastanów się lepiej, co byś robiła, gdybyś nie była moją matką, gdybyś nie musiała robić tych ciągłych robótek, gdybyś cały dzień mogła robić, co byś chciała. Czy nie robiłabyś tego samego właśnie i z taką samą zawziętością? Zamiast tej robótki do sprzedania byłby jakiś ornat, jakieś pończochy dla biednych — czy ja wiem co? No, czyż nieprawda?

MATKA

Prawda, prawda, mój najdroższy. Powiedz mi teraz, czemu chciałeś, abym dziś była spokojna? Czy mam się przygotować na jakąś złą wiadomość?

LEON

Przypuszczam, że nie. Wiesz, jak okropnie rozpraszaają działają na mój umysł te wszystkie tak zwane „moje kobiety”. Postanowiłem zerwać te ostatnie pięć romansów, które mi się tak dziwnie splątały, i ożenić się z kimś zupełnie z innej sfery psychicznej. Węgorzewski, syn nieudanego stolarza i śpiewaka, może sobie pozwolić na pewien

⁷bajc (reg.) — oszustwo. [przypisy edytorski]

mezalians — choćby psychiczny. Inny mezalians trudno by mi było zresztą popełnić. A nawet — jeśli weźmiemy pod uwagę tak zwaną kądziel, a nie tylko miecz — to od biedy i z punktu widzenia Almanachu de Gotha⁸ jest to...

MATKA

Leoneczku!

LEON

Ależ ja żartowałem. Nie wiem, czy Obrockowie przez *ck* są tam notowani, i nic mnie to nie obchodzi...

MATKA

Ależ na pewno. Szkoda, że sprzedałam tę piękną książkę, kiedyś był jeszcze mały. Cześć dla przodków...

LEON

z ironią

Tak — szczególnie ojciec mój *czczony* jest w tym domu. Ale wszystko jedno: myślę, że nie będziesz robić niepotrzebnych trudności. Niech się tombak⁹ łączy z aliażem¹⁰ tombaku i złota. Ona czeka tu, w tej cukierence na lewo. No, mateczko?

MATKA

po krótkiej pauzie

Jesteś niesmaczny. Czy... czy jest bogata?

LEON

z wahaniem

Przed wszystkim jesteśmy niesmaczni wszyscy, i ty też, mamó. Nie, nie jest bogata — właściwie nie ma nic. Jest bardzo źle wychowana, ma fatalne formy towarzyskie i nic nie chce się jej robić. Nawet nie jest w moim typie. Pamiętasz, co mówił nieboszczyk wuj: „Nie żeń się nigdy ze swoim typem — każda ładniejsza dziewczynka na ulicy w tym rodzaju zdystansuje ci żonę”. Ale Zosia jest piękna i, mimo że nie powinno tak być, podoba mi się szalenie. Podobno takie kombinacje są najistotniejsze.

MATKA

I najniebezpieczniejsze...

LEON

Ee — nie mówmy o niebezpieczeństwach tego rodzaju — są gorsze na horyzoncie. Poza tym ona cierpi na zupełne zniechęcenie do życia — dziwne u osoby tak pierwotnej. Wspaniale skombinowałem te właściwości — prawda? Opląca się w innej sferze. Jest to doskonały antydot¹¹ na moje intelektualne przemęczenie. Ty myślisz, że ja nic nie robię? Jestem *przepracowany* — dochodzę do wniosków ostatecznych w mojej pracy. A moja narzeczona ma jedną zaletę: rozumie wszystko, cokolwiek jej mówię lub czytam. Znamy się od kilku dni zaledwie — jeszcze nie eksponowałem przed nią moich idei zasadniczych.

MATKA

Otóż to właśnie: to jest zasadnicze — ja cię nie rozumiem — wiem. Więc jeszcze jeden ciężar zwała się na mnie. Czyż ty nie widzisz, że ja już naprawdę nie mogę — ostatkami sił...

LEON

Tylko na rok, a najwyżej na dwa. Wiesz, mam jakąś nienormalną ambicję na punkcie pieniędzy. Jednej rzeczy nie mógłbym zrobić, to jest ożenić się bogato. Byłbym w stanie o byle głupstwo zerwać z moją żoną na zawsze w takich warunkach.

⁸*Almanach de Gotha* — Almanach gotajski, rocznik informujący o europejskich rodach arystokratycznych, wydawany od r. 1763. [przypis edytorski]

⁹*tombak* — stop miedzi i cynku, naśladowujący złoto, chętnie stosowany przez fałszerzy. [przypis edytorski]

¹⁰*aliaż* — mieszanina, stop. [przypis edytorski]

¹¹*antydot* (z łac.) — antidotum, odtrutka. [przypis edytorski]

MATKA

Tak — tej ambicji nie masz tylko w stosunku do mnie. Ze mną o byle co nie zerwiesz.

LEON

Czyż nie jesteś moją matką?

matka, praca

MATKA

Chwilami nie wiem już naprawdę, kim jestem: jestem matką od kuchni, robótek, wycierania kurzu i poprawiania bielizny, ale...

LEON

Ach! Tak chciałem choć raz uniknąć tych przykrych rozmów — jeden wieczór... Tu trzeba być aniołem, żeby się nie wściec!

MATKA

Dla ciebie to tylko przykra rozmowa, a dla mnie całe moje życie, którego ciężary...

LEON

Ach, dosyć, na Boga! Jeden jedyny wieczór w spokoju!!

Zagaduje

Myślę, że za rok, może za dziewięć miesięcy będę już profesorem we własnej szkole, którą mam zamiar założyć...

MATKA

I to tak bez doktoratu, bez docentury, a nade wszystko bez stosunków? Czy ty czasem nie przesadzasz, mój drogi?

LEON

Znowu mi mama chce odebrać odwagę, jak wtedy z tym odkryciem zasady logizacji¹² każdej wiedzy, nie tylko podstaw matematyki. A teraz już x ludzi pisze o tym samym i zastosowuje moją metodę. A ileż faktów podobnych było w dzieciństwie!

MATKA

Ja wiem — ja psuję wszystko. A w zamian za to zniechęcanie do wszystkiego dają ci tylko marne utrzymanie. Ale cóż to może mieć dla ciebie za wartość?

LEON

Czy może mama woli, żebym został od razu alfonsem lub szpiegiem? To są zawody, które nie wymagają przygotowania i nie wyczerpują intelektualnie.

MATKA

A ty nie mówisz niepotrzebnie przykrych rzeczy? Czyż ty nie rozumiesz, że ja ci chcę otworzyć oczy na to, co jest? Czy ty pomyślałeś kiedy nad tym, czym będziesz, kiedy mnie nagle zabraknie?

LEON

Myślałem. I tylko jedna Zosia może mnie wstrzymać od samobójstwa w tym wypadku. Bo ty jednego tylko nie rozumiesz, że ja ciebie naprawdę kocham i że dotąd nie widziałem życia przed sobą bez ciebie. Nawet moje koncepcje...

MATKA

Zostaw na chwilę te twoje koncepcje. Tobie się zdaje, że ty masz uczucia — ty jesteś tylko sentymentalny. Ty na przypomnienie mojej możliwej śmierci widzisz jedną rzecz tylko: twoje samobójstwo, które nigdy zresztą nie nastąpi, bo właściwie jesteś tchórzem.

LEON

Jeśli tak jest, to twoja wina, że mnie na takiego wychowałaś.

MATKA

Byłeś tak słabowity... Ach, co ja mówię! Jak my w ogóle mówimy — przecież to jest wstrętne!

¹²logizacja — poddanie kontroli norm logicznych. [przypis edytorski]

LEON

Otóż to, kręcimy się w kółko. Czy nie lepiej porzucić te rozmowy i brać życie takim, jakim jest?

MATKA

No tak — to znaczy wysysać tę nieszczęsną matkę, aż póki nie zdechnie jak spracowane bydło. Ja wiem, ja wiem — to nazywasz tragizacją. Logizacja — tragizacja. Ty logizujesz wiedzę o przyszłości ludzkiej, ja tragizuję wiedzę i o mnie samej i o tobie.

LEON

I cóż zostaje po takiej rozmowie? Jedyne wnioski są te: żebym porzucił moją istotną pracę i zaczął zarabiać w zupełnie bezmyślny sposób.

MATKA

Ach, Leoneczku, czyż ty myślisz, że ja jestem taka naprawdę jak teraz, gdy z tobą mówię?

LEON

obejmując ją

Ja wiem, ja wiem wszystko — ja nie jestem taką świnią, za jaką mnie masz. I wszystko będzie jeszcze tak dobrze.

MATKA

Ja tylko jednej rzeczy chcę: żebyś ty nie ludził się co do siebie. Może nie pojmuję tej twojej pracy, ale nie wierzę w nią. Ty nie rozumiesz życia zupełnie. Ja cię przed nim osłaniam jak pancierz. I boję się, żebyś nie dożył tej chwili, w której poznasz, że całe twoje życie to ja i nikt, i nic więcej.

LEON

Czy ty myślisz, że ja tego nie wiem? Dlatego mówiłem o samobójstwie.

MATKA

Gdybyś to wiedział, to byś nie tylko nie mówił mi o tym samobójstwie — ty byś tego nie pomyślał.

LEON

Tak — i wtedy nie posłyszałbym od ciebie tej okropnej prawdy, że jestem tchórzem — o ile to w ogóle jest prawdą.

MATKA

Nie — ty wleziesz na jakiś szczyt, ty nawet możesz mieć pojedynek — żeby mnie tylko niepokoju nabawić — ale to jest nie to, nie to...

LEON

Ja wiem: ja nie mam odwagi zostać robotnikiem czy urzędnikiem na poczcie — o to chodzi. Oto są te nasze rozmowy — nawet nie są tragiczne w swej otwartości. Czy nie lepiej zawołać Zosię?

MATKA

Tak się boję, tak się strasznie boję, że ja ją będę musiała nienawidzić.

LEON

Boję się czegoś innego — oto, że ty przestaniesz mnie do reszty uznawać, a nawet kochać, jak poznasz ją. Poza tym swoim lenistwem i bezwzględnością to jest cudowna istota. Zaraz ją sprowadzę.

Wychodzi

MATKA

do siebie

Boże jedyny! Znowu to samo. Przysięgam sobie, że nigdy mu już tego wszystkiego mówić nie będę — i nic: musiałam, musiałam... O męko straszliwa wymuszonych od wewnątrz czynów, przed którymi skręca się ze zgrozy cała ta nasza głupia, niby-ludzka powłoczka, nędzna maseczka na tym bydlęcym balu maskowym, którym jest życie społeczne, zaczynając od rewolucji francuskiej. On ma jednak rację, ten bydlak!

Wchodzi DOROTA i nakrywa do stołu

Gdzież całe moje wychowanie, gdzie cała moja niby-arystokratyczna finezja? A jednak trzeba się skupić do ostatniej walki i być sobą na nowo.

Innym tonem

Moja Doroto, proszę mi dać mój czarny czepek.

DOROTA podaje. MATKA mizdrzy się do siebie przed lustrem na prawo. Dzwonek. MATKA siada bezwładnie. DOROTA idzie otworzyć. Wchodzi ZOFIA i LEON

LEON

Mateczko, oto moja narzeczona, panna Zofia Plejtus — jedyna kobieta, którą bez dysonansu wewnętrznego możemy przyjąć do naszego domu.

DOROTA nakrywa dalej

MATKA

Do *mojego* domu.

Wstaje

Dobry wieczór pani.

ZOFIA *chce ją pocałować w rękę*

O, nie potrzeba; nasze stosunki ułożą się same — bez przymusu.

LEON

Moja matka lubi czasem okazać się gorszą niż jest. Niech pani na to nie zważa, panno Zofio. Od dziś będzie się pani stołować u nas wraz z ojcem pani.

Do MATKI

Ojciec pani jest byłym stolarzem, tak samo jak mój ojciec.

MATKA

Leoneczku, twój ojciec był też śpiewakiem.

Do ZOFII

Ponieważ pani ma zamiar stołować się u nas z całą rodziną, więc lepiej niech się pani dowie całej prawdy od razu.

LEON

Tylko nie zaczynajmy jakichś dramatów à la Ibsen¹³, z tak zwaną tragedią fachów i niedociągnięć do tych fachów. Raczej już niech będzie tragedia zimnych zup i wygotowanego z soków mięsa à la Strindberg¹⁴.

MATKA

Tak to obniżasz wartość wszystkiego. Tak samo postępujesz z Ibsenem i Strindbergiem jak ze mną. Cóż jest genialniejszego jak *Sonata widm* Augusta Strindberga? Ale mniejsza o to. Otóż, moja Zosiu — wszak mogę cię tak nazywać?

ZOFIA

nieśmiało

Jeszcze z panem Leonem jesteśmy na pan i pani. Zaręczyliśmy się przed pół godziną.

LEON

rozwiązle

Głupstwo — cała wieczność jest przed nami. Zaczynamy się tiutujować¹⁵ od tej chwili...

MATKA

do LEONA

Nie bądź niesmaczny. Nie chodzi o formy.

¹³Ibsen, Henryk (1828–1906) — dramaturg norweski. Początkowo tworzył utwory oparte na motywach historycznych, legendach i sagach skandynawskich, później podjął tematykę społeczno-obyczajową w duchu realizmu i naturalizmu oraz symbolizmu. Dzieła: *Grób Hunów*, *Nora czyli dom lalki*, *Dzika kaczka*, *Kobieta morską*. [przypis edytorski]

¹⁴Strindberg, August (1849–1912) — pisarz szwedzki; zaszczerpił w Szwecji europejskie prądy literackie (np. naturalizm, ekspresjonizm); autor m.in. *Ojca* z 1887. [przypis edytorski]

¹⁵tiutujować (z fr.) — mówić sobie po imieniu. [przypis edytorski]

Do ZOFII

Czy wy się kochacie?

Pauza. DOROTA wychodzi cicho

Nie? — a więc to jest to samo co w stosunku do mnie. On: mnie nie kocha — on nie kocha nikogo. On tylko mówi, że jest przywiązany do swoich idei, ale i to nie jest pewne.

ZOFIA

A czy pani go kocha?

Pauza ciężka

MATKA

głucho

Nie wiem. Wiem jedno, że gdyby umarł, nie mogłabym...

LEON

Po co te wielkie słowa i wielkie problemy? Burza w kubie z pomyjami.

MATKA

Jesteś ordynarny. Jak się nie wstydzisz przy pani?

LEON

Ach — nudzi mnie już to wszystko. Są rzeczy stokroć ważniejsze od tego, czy się kochamy, czy nie. Życie można tworzyć, nie rozstrzygając tych pozornie wielkich małomieszczańskich sprawek...

Siadają wszyscy

MATKA

A jednak materialnie...

LEON

Czy nie moglibyśmy pozostać w sferze czysto psychicznej jedynie?

MATKA

Nie, nie — to się wszystko splata w jedną całość. Zimna zupa i zamiatanie pokoju — teraz mam służącą, ale moje oczy...

LEON

zrywając się

Boże, Boże! Ja chyba oszaleję!

MATKA

Chyba — to bardzo charakterystyczne.

ZOFIA

wstaje i kładzie LEONOWI rękę na głowie

Uspokój się, Leonku.

LEON flaczęje i siada. ZOFIA siada również

LEON

Tak — doszliśmy do tego, że nie wiemy już, czy się kochamy, czy nie, jakkolwiek żyć byśmy bez siebie nie mogli. Czyż jest coś gorszego? A ja powiem wam otwarcie: ona mówi, że ja jestem wampirem — teraz przybył nam drugi wampir — Zosia, i trzeci — jej ojciec; dawajcie więcej wampirów, które są potrzebne, abym istniał ja, bo ja usprawiedliwiam wasze istnienie.

ZOFIA

A tego to już nie rozumiem. Nie gniewaj się, Leonku.

MATKA

To potworne, co on mówi!

LEON

Wcale nie. Ja jeden wpadłem na genialny pomysł. Wy nie wiecie. — Mogłem być

Artysta

artystą w trzech rodzajach sztuk: grałem, malowałem i pisałem. Mogłem być także zwykłym realistycznym rzemieślnikiem w tychże samych fachach: realistycznym malarzyną, kopistą niedościgłej natury, modnym wyszukiwaczem nowych dreszczów uczuciowych dla histerycznych kobiet w muzyce i literatem — to jest takim panem, który wszystko opisać potrafi, i mogłem mieć pieniądze. Mogłem być i prawdziwym artystą w sztukach tych, to znaczy tym, który stwarza koncepcje formalne, nawet za cenę deformacji. Mogłem być uznany lub nie — to inna kwestia — ale mogłem też być blagierem spekulującym na upadku sztuki w ogóle, szakałem wylizującym resztki z cudzych półmisków, i przy pomocy tego zrobiłbym już pieniądze na pewno — nie chciałem! Moja ambicja sięga dalej niż to wszystko.

MATKA

Zawsze byłeś dyletantem, a dyletant nie może mieć prawdziwej ambicji.

LEON

Myli się mama; dziś być dyletantem to znaczy czasem więcej — czasem, mówię — niż być specjalistą, chodzącym w kieracie z klapami na oczach. Już w sztuce są dziś specjaliści, nie tylko w nauce — ale geniusza tej miary co Leonardo da Vinci nie ma i być nie może. Jest w tym wszystkim wina rozrostu wszystkich tych sfer, niemożności ogarnięcia całości. Ale oprócz tego sama siła indywidualności jako takiej przygasła, a nie tylko zdaje się nam to na tle dzisiejszego rozwoju społeczeństwa. I wiecie, gdzie można być jeszcze dobrym dyletantem? — w historii i wnioskach, które z niej wyciągnąć się dadzą na przyszłość. Powiecie, że ja na tym zyskuję w moich oczach, że sam się sztucznie podnoszę. Zgadzam się: moje życie jest jedno i jedyne jak każde inne, ja je przeżywam, a nie kto inny ani nie zbiorowość...

ZOFIA

Pleciesz bzdury, Leonku — to są truizmy.

LEON

Poczekaj, może ci się tylko tak zdaje. Podstawy logiki wydać się mogą niespecjalistom także jakąś bezmyślną bzdurą, powtarzaniem z uporem tego, że A równa się A. Ja nie staczam się bezwładnie po linii najmniejszego oporu — ja moje życie staram się przeżyć na tym najwyższym poziomie, danym mi przez przeznaczenie, które mam wypełnić — ostatecznie ktoś musiał się poświęcić, aby to właśnie zrobić, co ja — tak jak Judasz musiał się poświęcić, aby sprzedać Chrystusa — inaczej nie byłoby zbawienia.

ZOFIA

Ale jaka jest ta twoja idea, Leonku? Wytłumacz nam to raz dokładnie.

MATKA

On mówił mi to już tysiąc razy. Nic nie rozumiem. Niech ci tłumaczy, moja Zosiu. Ja idę zająć się kolacją.

Wychodzi.

LEON

Dziś miałem pierwszy odczyt w tajemnicy przed wami. Jednak uciekłem przed dyskusją. To jest mój start, a jak się nie uda, jestem zarżnięty na wiele, wiele lat i czeka mnie znowu to tak zwane wysysanie pracy mojej matki.

ZOFIA

Zostaw już raz tę matkę. Ty wysysasz najwięcej sam siebie wyrzutami sumienia.

LEON

mówi z wzrastającym zapalem

Masz rację; otóż idea moja jest prosta jak drut. Faktem jest, że ludzkość degrengoluje¹⁶ coraz bardziej. Sztuka upadła i niech koniec jej będzie lekki — można się bez niej obejść zupełnie dobrze. Religia skończyła się, filozofia wyżera sobie bebechy i też skończy śmiercią samobójczą. Koniec indywidualizmu zarżniętego przez społeczeństwo — rzecz już

Upadek

¹⁶degrengolować — upadać, tracić wartości moralne. [przypis edytorski]

dziś banalna. Jak odwrócić ten pozornie absolutnie nieodwracalny proces uspołecznienia, w którym ginie wszystko, co wielkie, co ma związek z Nieskończonością, z Tajemnicą Istnienia?

ZOFIA

To się odwrócić nie da.

LEON

Właśnie, że się da. Ale nie przez odradzanie rasy nadludzi — to błaga tego potwornego umysłowego impotentą, Nietzschego¹⁷ — i nie przez mrzonki o ogólnej szczęśliwości, w której wszyscy dobrzy ludzie będą mieli czas na wszystko — oni będą może mieli czas, ale będą innymi ludźmi, raczej zmechanizowanymi bydlętami, tego nie rozumieją nasi naiwni marzyciele; i nie przez sztuczne odnawianie religii przy pomocy fabrykowania nowych mitów — to błaga ostatecznych historycznych niemowląt naszej epoki. To wszystko są formy zasłaniania sobie oczu na potworność tego faktu, że my ginie. To wstrętne! Jeśli mamy już raz, do diabła, ten intelekt, który według Spenglera¹⁸ jest symptomem upadku, to mamy go dany na coś, nie tylko na to, aby uświadomić sobie ten nasz upadek i nic więcej. Ten sam intelekt może stać się czymś twórczym i odwrócić ostateczną katastrofę.

ZOFIA

To są głoślowne obietnice. Jak to wykonać, tego sam nie wiesz.

LEON

Wiem, jak zacząć. A więc przede wszystkim nie chować głowy pod skrzydło, tylko spojrzeć prawdzie w oczy i tym właśnie pogardzonym dziś intelektem odeprzeć historyczną prawdę, która się na nas wali: szarzyzna, mechanizacja, plugawe bagienko społecznej doskonałości. Dlatego że intelekt okazał się symptomem dekadencji, stać się antyintelektualistą, sztucznym durniem, blagierem à la Bergson¹⁹? A nie! Na odwrót: uświadomić sobie to wszystko aż do granic ostatecznych i nie sobie tylko, ale i innym też. Zadanie piekielnie trudne: uświadomić szerokie masy, że wolny, naturalny rozwój społeczny grozi upadkiem. Złożyć trzeba będzie specjalne instytuty tej wiedzy i wytworzyć różne stopnie jej popularności. Akcja musi być zbiorowa, na olbrzymią skalę. I jeśli miliard ludzi sprzeciwi się świadomie upadkowi, to upadku nie będzie. Zorganizować tak ogólną świadomość całych klas, całych społeczeństw, aby na ten zbiorowy upadek nie było po prostu miejsca, chyba między mrówkami.

Postęp

ZOFIA

Nie widzę zupełnie tego punktu, gdzie ta myśl może zaczepić się o rzeczywistość.

LEON

Czekaj, nas zabija instynkt społeczności — odwrócić go przeciw niemu samemu — na to mamy właśnie organizację zbiorowości, aby się nie dać i zabić w niej to, co jest szkodliwym dla indywidualium. Zamiast obalwiania tłumy utopiami państwowego socjalizmu i potworną rzeczywistością syndykalizmu²⁰ i kooperatyw²¹ — zużyć w tym celu już osiągniętą organizację społeczną, aby uświadomić każdego o niebezpieczeństwach dalszego jej rozwoju. Jeśli każdy będzie myślał tak jak ja, to już tym samym społeczeństwo nie zdoła przerosnąć osobowości. Na to mamy organizację nauczania, na to społeczną dyscyplinę, aby móc tego dokonać, a wtedy może, przy takim zbiorowym stanie ludzkości, ukażą się nowe, nieznanne perspektywy. W każdym razie nowych możliwości nie ma w koncepcji ogólnej szczęśliwości naszych nędznych idealistycznych tchórzów — jest tylko mrok

¹⁷Nietzsche, Friedrich (1844–1900) — filozof niemiecki, reprezentant irracjonalizmu i immoralizmu; sformułował koncepcje „woli mocy” i „nadczołowieka”. [przypis edytorski]

¹⁸Spengler, Oswald (1880–1936) — niemiecki filozof i historyk, autor bestsellerowej książki *Zmierzch Zachodu* (1917), przewidującej upadek cywilizacji europejskiej. [przypis edytorski]

¹⁹Bergson, Henri (1859–1941) — francuski filozof, przedstawiciel irracjonalizmu i intuicjonizmu, twórca koncepcji *élan vital*, czyli pędu życiowego; za punkt wyjścia swej doktryny przyjął krytykę poznania intelektualnego na rzecz intuicji. [przypis edytorski]

²⁰syndykalizm — kierunek w ruchu robotniczym, zakładający pierwszeństwo celów ekonomicznych nad politycznymi. [przypis edytorski]

²¹kooperatywa (daw.) — spółdzielnia. [przypis edytorski]

zmechanizowanej szarzyzny. Tak — indywiduum w ogóle skończyło się. Możliwe, że to ja jestem ten jeden jedyny w swoim rodzaju osobnik, od którego rozpocznie się zwrot naprzód, naprawdę naprzód, a nie staczanie się w otchłań stadowej²² nędzy pod maską wysokich ogólnoludzkich ideałów. To musi być zbiorowy czyn uświadomienia na szalonej skalę. Stan wzajemnego antyspołecznego odpychania indywiduów przezeń wytworzony musi przewyższać siłę społecznej przyczepności. A wtedy zobaczymy.

ZOFIA

Och — gdybyśmy to mogli zobaczyć! Gdyby ta idea dała się przeprowadzić, byłoby to naprawdę coś wielkiego.

LEON

Zrozum, że tu jeden człowiek ani grupa wystarczyć nie może. Dopiero cała ludzkość uświadomiona w ten sposób stworzyć może taką atmosferę społeczną, w której powstać będą mogły indywidua nowego typu, bo ta atmosfera będzie nowa, taka, jakiej od początku świata nie było. To nie jest żadna dotychczasowa mdła demokratyczna organizacja tak zwanej „inteligencji” — mdła demokracja to wcielenie fałszu — ona nie pozwala na spojrzenie prawdzie w oczy, a to ostatnie dopiero, i to masowe, stworzyłoby nowy zbiorowy stan, o jakim mówię.

ZOFIA

A jeśli to się nie uda? Co wtedy?

LEON

Nie mamy nic do stracenia. Może to fikcja, ale jedyna, której warto jeszcze spróbować. W każdym razie tam, gdzie my idziemy teraz, dokąd wloką nas ślepe siły społeczne, to jest ku ostatecznej mechanizacji i zbaranienu, nie ma przed nami nic. Szalona praca jest do wykonania — trzeba wykuć z niczego podstawy nowych możliwości, które są nieobliczalne. Najpiękniejsza transformacja, jaka się da pomyśleć. Ale dlatego musi nastąpić przede wszystkim odmaterializowanie socjalizmu²³, jako pierwszy stopień — rzecz pozornie niewykonalna, a jednak konieczna. Nie burzyć społeczeństwa i nie stwarzać błaznów à la Nietzsche²⁴, tylko używając siły społeczne stworzyć *społeczne*, nie indywidualne możliwości powstania nowej ludzkości. A oprócz tego wszystkie inne fizyczne środki odrodzenia mogą być potęgowane dalej. Ale my dążymy do produkowania zdrowych automatów, stokroć tragiczniejszych w automatyzmie swym od owadów — bo myśmy to wszystko mieli i stracili.

Pada wyczerpany na krzesło

ZOFIA

Tak — rozumiem. Zmęczyłeś mnie okropnie. To jest idea bezsprzecznie wielka. Ale powiem ci jedno: czy ty to robisz z miłości do ludzkości?

LEON

Nie — ja ludzkości nienawidzę. Wstydę się, że jestem człowiekiem. Ale w naszych czasach nastąpiła dysocjacja²⁵ idei danego człowieka od jego wartości etycznej. Prorok może dziś być świnią — jest to przykre, ale to jest fakt. Zresztą na razie świnią nie jestem mimo całej nienawiści do ludzi — nienawidzę ludzi dzisiejszych. Ale zrozum, mimo to nie wiem jednak, czy chciałbym być kiedy nawet egipskim faraonem, dlatego że faraon — z punktu widzenia tragicznej potworności społecznego rozwoju — jest dla mnie takim samym błaznem jak kacyk Papuasów²⁶ — dawny jego przeżytek na małą skalę, lub jak jakiś dzisiejszy Wilhelm II²⁷ i Ludendorff²⁸ — ludzie Nietzschego. A równie wstrętne jest dla mnie cała nasza połowiczna, kłamliwa demokracja, jak świadome zbydlęcenie, które jest na dnie komunizmu i syndykalizmu. Ale tu wynik jest wiadomy — tylko kretyń może

Nienawiść

²²stadowej — dziś popr.: stadnej. [przypis edytorski]

²³odmaterializowanie socjalizmu — oddzielenie socjalizmu od materialistycznej filozofii. [przypis edytorski]

²⁴Nietzsche, Friedrich (1844–1900) — filozof niemiecki, reprezentant irracjonalizmu i immoralizmu; sformułował koncepcje „woli mocy” i „nadczłowieka”. [przypis edytorski]

²⁵dysocjacja (z łac.) — oddzielenie. [przypis edytorski]

²⁶Papuas — przedstawiciel rdzennych plemion Nowej Gwinei. [przypis edytorski]

²⁷Wilhelm II (1859–1941) — cesarz niemiecki w latach 1888–1918. [przypis edytorski]

²⁸Ludendorff, Erich (1865–1937) — niemiecki generał. [przypis edytorski]

tego nie widzieć — a to, o czym ja mówię, zawiera możliwości nowego horyzontu, jest nieprzewidywalne, a więc warte wykonania. A wiarę moją opieram na tym, że Tajemnica Istnienia jest niezgłębiona i w żadnym systemie pojęć bez reszty pomieścić się nie da.

ZOFIA

Więc czym ty sam jesteś w tym wszystkim?

LEON

Mogę być punktem wyjścia fali zdarzeń wszechświatowych. To mi wystarcza. A zresztą może nie jestem sam, może takich, którzy myślą tak, jest wielu. Ale zacząć to na wielką skalę, a nade wszystko jasno to sobie sformułować, jest niewygodnie — wolą się okłamywać.

ZOFIA

Ależ na to trzeba strasznego okrucieństwa w stosunku do wszystkich dotychczasowych ideałów, na to trzeba, aby wszyscy byli tak mądrzy lub raczej, aby byli takimi szaleńcami jak ty — a właściwie zorganizowanym zbiorowiskiem takich szaleńców.

LEON

Masz rację — widzę, że mnie rozumiesz. Pomożesz mi w agitacji — kobieta może się bardzo przydać w takiej awanturze.

ZOFIA

Wiesz, że przede mną otworzyła się jakaś nowa wewnętrzna przestrzeń. Ja chyba jednak się w tobie kocham. Teraz mi się podobałeś bardzo, gdy to mówiłeś. Ale może to taki sam narkotyk, przy pomocy którego ty przeżywasz twoje życie nieudanego artysty, jak ja moje życie nieudanej trzeciorzędnej kokoty — bo nie wiem, czy byłabym zdolna być heterą²⁹ pierwszej klasy.

LEON

Co? Cóż to nowego?

ZOFIA

Możliwe, że gdybyś nie był mnie spotkał wczoraj, dziś bym sprzedała się komukolwiek bądź. Ja nie umiem i nie chcę pracować normalnie. Ale to nie jest praca, tylko rodzaj artystycznej improwizacji.

LEON

Wampiry: chwilowo zwalimy się na kark mojej matce. Ona to wyrobi swymi robotkami — to jest potworne. Ale ja nie mam czasu na nic innego. To, co wymyśliłem, wymagało olbrzymiego przygotowania, samotności, szalonego pozornego próżniactwa i myślenia — wmyślenia się w to bez końca. Aż wreszcie teraz dojrzało wszystko do wybuchu. Jestem jak jakiś nabój wysokiej marki eksplozywności, leżący spokojnie na łące. Ale dotąd nie ma armaty i nie ma mnie kto wystrzelić. A tego sam nie potrafię — muszę mieć ludzi.

ZOFIA

Ja chcę być wystrzelona razem z tobą.

LEON

Swoją drogą myślałem, że ty zaczniesz pomagać matce w pracy.

ZOFIA

Nigdy — na to mnie nie weźmiesz. Mogę cię opuścić i sama będę pracować nad twoją ideą jako uliczna dziewczynka.

LEON

Dobrze, dobrze — może się to jakoś załatwi.

Wchodzi MATKA z DOROTĄ; podają kolację

MATKA

No i cóż, Zosiu? Przecież to fikcja pozbawiona zupełnie podstaw realnych. Prawda? Lepiej zabrałby się do jakiejś pracy. Oboje moglibyście wziąć posady.

²⁹hetera — wykształcona i wyrafinowana kurtyzana w staroż. Grecji. [przypis edytorski]

LEON

do ZOFII
Widzisz?

ZOFIA

Nie, mamó — czy mogę panią tak nazywać?

MATKA

Proszę cię, moje dziecko. Jestem matką materialną. Duchowo Leon jest zupełnie jak ojciec. Tylko dotąd nie był zbrodniarzem.

ZOFIA I LEON

Jak to?

MATKA

Aha — więc ta rewelacja robi na was jednak pewne wrażenie.

LEON

Niech mama mówi wyraźnie.

MATKA

Ojciec twój zginął w Brazylii, w Paranie, na szubienicy. Uciekłam stamtąd i wychowałam cię tu, na moje nieszczęście. Potem miałam jeszcze trzech kochanków.

LEON

A to cudowne! I mama chowała to jako ostatni atut aż na dzień moich zaręczyn! W jakim celu? To nadzwyczajne! I cóż ty na to, Zosiu? Może chcesz zerwać wszystko?

ZOFIA

Czy wiesz — będę otwarta — może gdybym się dowiedziała o tym przed twoimi ideowymi zeznaniami, może bym zerwała. Teraz — nie.

Do MATKI

Wie mama, ja, zdaje się, kocham Leona, ale pracować na niego nie będę — będę pracować z *nim*. Zostaję wampirem. Pierwszy raz w życiu będę sobą.

MATKA

Tak — biedne dziecko. On cię już opanował. Ja do ciebie nie mam żadnego żalu. Może z czasem się to zmieni. Tymczasem siadajmy do kolacji.

ZOFIA

Ach — wszystko jest nie *to* — ja myślałam...

LEON

Ach — nie mów już nic. Siadajmy do kolacji i niech ona nam przez gardła przejdzie po tym wszystkim. Jeszcze jedno, czy wy nie rozumiecie — pierwszy raz mi to na myśl przyszło — ja nie mam złudzeń: ty jesteś straszną kobietą, Zosiu...

MATKA

Leon! To nieszczęsna obłąkana...

LEON

Proszę słuchać. Czy wy nie rozumiecie, że to ja nadaję waszym istnieniom sens wyższy? — Ja jeden! Tylko mama nie pojmie tego nigdy. Gdyby nie ja, byłybyście obie zwykłymi wytworami małomieszczańskiego, bezdusznego życia, tragicznego jedynie w jego bezmiernej małości i płaskości. Ja rozświetlam to wszystko innym światłem wyższego rzędu i daję potęgujące tło tej tragedii zimnej zupy i chorych oczu matki, i zmęczonych szydełkowymi robótkami jej rąk. Ja jestem ten, który nadaje temu sens istotny. Ach! Ona tego nie zrozumie nigdy! Nawet jeśli moja idea jest bzdurą, jestem wielki jako wampir — a one?! Zosia właśnie może jest wielką jako mały wampirek, który przyssał się z boku. Beze mnie bylibyśmy jedną z setek tysięcy zrujnowanych rodzin, z mezaliansem, synem zbrodniarza, baronówną

Do ZOFII

— bo trzeba ci wiedzieć, że mama jest z domu von Obrock, przez *ck*, a nie zwykły obrok, jakim się wydać może — ród znany już w XI stuleciu nad Renem. Cha, cha! Ja

jestem także trochę snob, ale równie cieszy mnie to, że mój papa wisiał — jestem snob wyższego rzędu. Mówię programowo najbardziej brutalne świństwa.

ZOFIA

zawstydzona i zadowolona

Ja nie wiedziałam... To jest nadzwyczajne...

Nie wie, co powiedzieć.

LEON

O, widzi mama: Zosia się cieszy, że ma teściową baronównę z domu i że ja jestem bardzo dobrze urodzony, chociaż do połowy.

Dzwonek. Pauza. DOROTA wychodzi i zaraz wraca

DOROTA

Jakiś pan chce mówić z paniczem.

LEON

Prosić na kolację! I niech Dorota poda wódkę.

DOROTA wychodzi

MATKA

Leon!

LEON

Ale nic — wystarczy dla wszystkich. Ja czuję, że mam po prostu obowiązek wyssania mojej matki — jako taka, to jest jako wyssana przeze mnie, przejdzie do historii.

Wchodzi dyrektor CIEŁĘCIEWICZ

A — to pan, panie dyrektorze! Pan dyrektor Cielęciewicz, dyrektor teatru „Iluzjon”, który mi udzielił sali na dzisiejszy odczyt. Mama będzie musiała dopłacić — zaledwie połowa miejsc sprzedana. Nie mówiłem nic, że miałem dziś pierwszy odczyt w życiu. Moja matka, moja narzeczona, panna Plejtus.

CIEŁĘCIEWICZ

witając się z paniami

Ach, panie, gorzej jest. Była dyskusja. Pan uciekł. Awantura piekielna.

LEON

No to lepiej dla reklamy.

CIEŁĘCIEWICZ

Nie, panie, to jest „finish³⁰⁾ z panem. Policja chce pana aresztować. Połowa krzesel rozwalona, lampy pobite, demolacja kompletna. To kosztuje, panie — to kosztuje.

MATKA

z ironią

To nic, panie dyrektorze. Ja zapłacę moimi robótkami. O — właśnie kończę prześliczny džemper³¹⁾. Niech pan siada. Leon podzieli się z panem chętnie swoją porcją. Ja mogę nie jeść wcale, bo to mi zresztą na noc szkodzi.

CIEŁĘCIEWICZ

Ach, dziękuję — ja tylko na chwilkę.

Do LEONA

Wie pan, ja czuję, że pan ma trochę racji, ale też nie rozumiem pana dokładnie. Ale pana nikt nie zrozumiał na sali: największe inteligenty miasta — mieli darmowe bilety — ledwo ich ściągnąłem. Nikt nic nie rozumie: posądzają pana o zupełną błądę. Ja sam nie wiem, wie pan... Ale oburzenie na pana jest straszne. Mówią, że pan chce zniszczyć wszelkie dotychczasowe ideały, że to jest zgniły pesymizm i zupełna anarchia myśli — gorzej: nihilizm zdegenerowanego burżuja. Inni mówią, że to gorsze od komunizmu. Już sam nic nie wiem.

³⁰⁾*finish* (ang.) — koniec. [przypis edytorski]

³¹⁾*džemper* (z ang.) — rodzaj swetra. [przypis edytorski]

LEON

A więc rzeczowej dyskusji nie było?

CIEŁĘCIEWICZ

Była formalna rzeczowa bójka. Jakichś dwóch znalazł pan wyznawców — okropne, mówię panu, typy, spod ciemnej gwiazdy — gorsi od najgorszych wrogów. Zbito ich w kwaśne jabłka. Dobrze, że pan uciekł zaraz po swojej przemowie. Z pewnością dostałoby się i panu.

MATKA

Tak — Leonek ma słaby system nerwowy, lepiej, żeby się nie narażał osobiście...

LEON

Może mama pozwoli... A więc wszyscy są idioci? Te słynne pańskie mogły³² miejskiej inteligencji? Przecież można być przeciwnikiem jakiejś idei rozumiejąc ją, można zwalczać ją rzeczowo. Ale tego boją się ci panowie.

CIEŁĘCIEWICZ

Pan wybaczy, ale ja też nie bardzo pana rozumiem...

LEON

Więc przed odczytem udawał pan, że pan rozumie? Tak?

CIEŁĘCIEWICZ

Nie chcę z panem więcej mówić, skoro pan jest zdenerwowany. A oto rachunczek. Proszę: dwa tysiące talarów. Żegnam, żegnam.

Wychodzi kłaniając się. Pauza

MATKA

No cóż — cieszymy się. Każdy wielki prorok był kiedyś nie uznawany. Wypijmy za ten pierwszy sukces. Im więcej kto jest nie uznany, tym jest większy. Zosieczko, wypijesz ze mną wódki?

Alkohol

LEON

Co? Mama pije?

MATKA

Od dwóch lat, mój drogi. Czy ty myślisz, że bez tego wytrzymałabym to wszystko? Jestem skończona alkoholiczka.

LEON

Ha — to jest nowy cios. Ale musimy go wytrzymać. Na jakie dwa lata jestem zarżnięty, ale się nie cofnę.

MATKA

Ja też — wytrzymam też do końca. Ale jeśli umrę nie w porę, zanim dokonasz twego wielkiego dzieła?

LEON

Mamo, zjedźmy raz spokojnie tę kolację.

Nalewa szklanek wódki i wypija

MATKA

Leon!

LEON

Ja też zaczynam pić. Okropny dramat można z tego zrobić taki przy dobrej woli. Zosiu, pij także — wieczorek zaręczynowy musi być wesoły.

Panie piją z kieliszków. LEON wali drugą szklankę

ZOFIA

Ja tylko jednej rzeczy nie pojmuję, że on tak nienawidząc ludzkości w ogóle, a ludzi w szczególności, i będąc tak okrutnym wobec najbliższych — no, co prawda to rozumiem najlepiej — może to wszystko chcieć robić! Jaki jest mechanizm tej psychologii?

³²*mogół* — tytuł władcy indyjskiego, tu ironicznie: wybitna osobistość. [przypis edytorski]

LEON

pijany. Z ironią

Ty w ogóle nie rozumiesz ludzi wielkich, moje dziecko. Ale z czasem nauczysz się. A ja się nie cofnę.

MATKA

Łatwo ci to mówić. Zosiu, proszę cię, bierz makaron. Nie krępuj się. Ja zupełnie schamiałam w tym wszystkim.

ZOFIA

Ach, *à propos*: ja zupełnie zapomniałam, to jest — zapomnieliśmy razem z Leonem, że mój ojciec czeka tam w cukierence na rogu. Ja go chyba przyprowadzę.

LEON

Ależ oczywiście. Ja nie mogę, jestem zupełnie pijany. Przecież i tak Cielęciewicz miał być na kolacji, więc jedno miejsce jest wolne. Idź, Zosiu, prędko i przeproś ojca, że tak długo czekał.

ZOFIA *wychodzi*

Mamo, przecież mama wie, że ja to wszystko umiem ocenić — gdyby nie mama, nie dokonałbym niczego.

MATKA

Tak — strasznie dużo dokonałeś: rachunek na dwa tysiące talarów.

LEON

Mamo, czy mama nie widzi, że na to, aby to wytrzymać, trzeba też piekielnej siły.

MATKA

Nie zaczynajmy tych rozmów. Lepiej zjedz coś — za dużo wypiliśmy.

LEON

chce ją objąć

Mamo, przecież mama wie, że ja mamę naprawdę bardzo... Mama wie, że ja bez mamy...

MATKA

usuwając się

Tak, tak — bez mamy. Trzymaj się mnie za suknię, bo upadniesz. Wstrętny jesteś.

LEON

Mamo, ja tego nie wymówię chyba... Ale ja tak bym chciał, żebyśmy się... Żebyśmy się — — — kochali...

Obejmuje ją

MATKA

Wampir! Wampir! Precz ode mnie! Nigdy nie zbliżaj się do mnie więcej. Możemy się witać i żegnać z daleka. Masz nową ofiarę: tę biedną Zosię.

Wchodzi ZOFIA ze swoim stetryczalym ojcem. MATKA opanowuje się. LEON stoi zmartwiał

LEON

nieprzytomnie. Stężaly

To jest najgorsze, że nic nie wiadomo, co w tym wszystkim jest prawdą, a co jest błagą, podłą błagą. Jedna przecz jest pewna na świecie, to cierpienie...

Stoi bez ruchu

MATKA

Proszę bardzo. Miło mi poznać ojca mojej przyszłej synowej. Niech państwo siadają do stołu. Kolacja skromna. A może przedtem wódeczki? Niech pan nie zwraca na niego uwagi; wypił za dużo z powodu zaręczyn.

ZOFIA

Cha! Cha! Cha! Cha!

Kurtyna

AKT DRUGI

Salon dość luksusowego mieszkania. Drzwi wprost i na prawo. Wieczór. Palą się lampy. Kolory jedyne: czarny i biały, jak w akcie I. Kolory ubrań i twarzy osób również takie same jak w akcie I, chyba że będą podane inne w ciągu akcji. MATKA, ubrana jak poprzednio, siedzi na środku salonu na prostym zydlu³³ kuchennym i robi robótkę jasnobrązowego koloru z dzikim zapamiętaniem. Obok niej na stoliku duży syfon i butelka wódki. Co chwila MATKA robi sobie „whisky and soda” i popija. W sąsiednim pokoju, na prawo, prawdopodobnie w jadalni, słychać ustawianie naczyń w kredensie. Pauza

MATKA

Dorota! Dorota!!

Wchodzi DOROTA ubrana na czarno z białym, ale o wiele szykowniejsza niż w akcie I

DOROTA

Słucham jaśnie panią.

MATKA

Tak mi dobrze u was było w kuchni, moja Doroto — tam się czułam jak u siebie. A tu, nawet gdy siedzę na tym zydelku, wszystko takie jest obce i straszne, jakby nie z tego świata.

DOROTA

Zdaje się jaśnie pani: wszystko nowe, ładne i wcale nie straszne. Panicz teraz taki dobry...

MATKA

Nie pozwolił mi siedzieć u was w kuchni. A tu mnie tak bardzo źle, tak okropnie, jakby mnie dusiła jakaś obrzydliwa zmora. Coś takiego lepkiego, bez rąk i nóg, leży na mnie. I nie wiem, czy to kadłub bez członków, czy jakie zwierzę. A sama sobie zdaję się taka olbrzymia jak wieża. I chodzę taka duża po tych *innych* pokojach i patrzę na siebie drugą, też *inną*, jak biegam jako mała myszka *po tych samych pokojach!* I potem „pac”! — myszka łapie się w pułapkę i ja się budzę. To mi się tak zdaje kilka razy w dzień.

DOROTA

I to *nie* we śnie?

MATKA

Nie — robię robótkę wszystko jest tak, jak jest, a mimo to tamto się odbywa jakby w innym świecie, *który mimo to jest tu*. To może jest ta Wielość Rzeczywistości tego Chwistka³⁴, tego filozofa, którego panicz teraz ciągle czyta — marzy mu się logizacja³⁵ przemian społecznych w celu uniknięcia zjawisk cyklicznych — to jest paniczowi, nie Chwistkowi.

DOROTA

Ja tego nie rozumiem.

MATKA

A czy Dorota myśli, że *ja* to rozumiem? Nic a nic. A on teraz ciągle jeździ. Panicz został agentem handlowym — to jest nie komiwojażer, tylko coś wyższego. Czemu Dorota się śmieje? Dorota nie wierzy?

DOROTA

Wcale się nie śmiałam. Jaśnie pani się to zwidziało, jak z tą myszką. Nie trzeba tyle pić.

MATKA robi sobie „whisky and soda” i pije, po czym częstuje DOROTĘ

Ee — to ja chyba czystej.

Nalewa kieliszek i wypija

O — tak trochę, to bardzo dobrze robi.

³³zydel (daw.) — drewniany stołek. [przypis edytorski]

³⁴Chwistek, Leon (1884–1944) — malarz, filozof i teoretyk sztuki. [przypis edytorski]

³⁵logizacja — poddanie kontroli norm logicznych. [przypis edytorski]

MATKA

Kiedy inaczej nie widzę nic — takie plamy ruchome z obwódkami zakrywają wszystko po kolei, na co spojrzę. Już dziś po południu nie widziałam nic.

DOROTA

Po co jaśnie pani robi robótkę? Przecież panicz teraz tak dużo zarabia, a młoda pani za to nocne pielęgniarstwo to przecie też dużo bierze.

MATKA

Trzy tysiące talarów tygodniowo. A panicz to jakoś nieregularnie — jak mu się uda z tym handlem. Ach — jak tylko popiję, to coś widzę, a tak, bez wódki, to bym całkiem oślepla. Ale czemu Dorota tak dziwnie mówiła o tych zajęciach dzieci? Jakby Dorocie się coś nie podobało — co?

DOROTA

Aale — nic a nic nie pomyślałam. Jak mnie się może coś *nie* podobać? Zajęcie jak każde inne — byle dobrze zarobić. Ale nie odpowiedziała mi jaśnie pani, po co męczyć się tą wieczną robótką? Teraz mogłaby pani odpocząć, kiedy młodzi państwo wzięli się już do roboty prawdziwej. A tak straci pani oczy do reszty.

MATKA

O — niech Dorota nie mówi. Już mi zaczynają te koła latać przed oczami. Nic nie widzę. Trzeba popić.

Pije

A robię tak sobie — coś tam też jest z tego, mimo że wobec tych dochodów to jest głupstwo. Już panicz mnie tak gnębi tą robotą, że bym ją rzuciła. Muszę prawie po kryjomu przed nim robić, że to niby tylko dla przyjemności. A zresztą, co bym ja robiła? Wszystko takie obce, straszne — ja chyba bym zwariowała, gdybym nic nie mogła robić. Dla mnie odpoczynek to najgorsza męka. A najstraszniejsza to noc. Sama jedna w tym łóżku paradnym — zdaje mi się, że jestem mała dziewczynka, kiedy byłam jeszcze baronówną — wie Dorota przecie, że jestem z bardzo dobrej...

Praca

DOROTA

niecierpliwie

Ach — już mówiła mi to jaśnie pani dawno. A panicz to zakazał mi mówić do siebie „jaśnie panie” — i młoda pani też.

MATKA

Trudno — ojciec panicza był stolarzem i śpiewakiem i powieszony był za wielkie zbrodnie. Ale dał mi tyle szczęścia przez te trzy lata, że choćby dlatego nie żałuję całego życia, mimo że ono takie straszne, takie straszne — gorsze od śmierci w torturach. Ja chyba już wariuję, moja Doroto. Ja Dorocie powiem w tajemnicy — ale sama się o tym boję mówić, żeby mi coś w głowie nie pękło — *ja się ciagle trzymam, żeby nie zwariować*. Ja bez morfiny nie śpię wcale. I coraz więcej muszę pić i całe ciało mam już pokłute.

DOROTA

Ach — niech jaśnie pani da spokój! Mnie samej niedobrze się robi. Trzeba się otrząsnąć, przestać pić albo pić mniej i nie brać tamtego paskudztwa.

MATKA

A to jeszcze sam panicz mi kupuje to wszystko. I nie wiem, czy on to robi dlatego, że bym ja już prędzej skończyła, czy właśnie przez dobre serce, bo widzi, że już inaczej żyć bym nie mogła.

Placze

DOROTA

Pójdę już — ja nie mogę *tak* rozmawiać. Ja wiem, że jaśnie pani ciężko samej, ale ja już *nie mogę*.

Wychodzi

MATKA

sama

Boże! Boże! Te płamy coraz gorsze.

Pije

Ja już nie wiem, czy jestem, czy też to jest jakiś sen okropny poza grobem. A może ja nie wiem, że umarłam, i to już jest kara w piekle czy w czyścicu za to, że go tak wychowałam i tamtego popchnęłam do zbrodni. Boże — ja tego nie chciałam — chciałam trochę więcej dobrobytu. Moja wina — gdybym go nie męczyła tym, toby się wyrobił na sławnego śpiewaka i nie zginąłby na stryczku. Dla mnie kradł i zabijał, biedaczek, i dał mi tyle szczęścia!

Płacze

E — trzeba wypić bardzo dużo, to przejdzie.

Pije. Stara się opanować. Przez drzwi środkowe wchodzi kaszląc stary PLEJTUS, bardzo elegancko ubrany: czarna redengota³⁶

PLEJTUS

uniżony

Cóż słyhać dobrego? Pani matka zawsze nad robótką? He, he!

MATKA

Ach, panie Apolinary — niech pan siada. Jestem bardzo zmęczona.

PLEJTUS

I czym to, pani matko, czym?

Siada

MATKA

Ach — nie mówmy o tym, nie mówmy o niczym. Czyż pan nie czuje tego, że pan jest dla mnie jakąś potworną zmurą?

PLEJTUS

W ogóle, pani baronowo...

MATKA

Już mówiłam panu sto razy, że nie jestem baronową.

PLEJTUS

Tak, tak — baronówną. A więc, pani baronówno...

MATKA

O nędzo straszna nawet samych najzewnętrniejszych form tego okropnego życia!...

PLEJTUS

No — chyba na nędzę narzekać nie możemy. Dzieci pracują jak woły. Synek coś ciągle w rozjazdach. Tylko te ciągle nocne dyżury Zosi, te nocne pielęgniarские zabiegi, połączone z nocnym kursem introligatorstwa i nocnym plastycznym tańcem dla zdrowia — to mi się mniej podoba.

MATKA

zaczyna mówić bardzo dystygowanie

Czy naprawdę jest w tym coś niestosownego? Ja uważam, że miłość ich stała się jakoś dziwacznie naciągnięta. On nie mówi już zupełnie o tych swoich ideach, chociaż podobno są jakieś konferencje i coś zaczyna się ruszać w tym wszystkim. Tu nic nie można wiedzieć na pewno, drogi panie. Dzisiejsze czasy obfitują w takie kontrasty, w takie dziwne przemieszczenia warstw ideowych — ja sama się nie orientuję...

PLEJTUS

zaczyna czuć się nieswojo; ratuje się szczerością

Ja nic — ja tylko chciałem powiedzieć, że moja córka od roku już mi się nie podoba. Ubiera się dziwnie, jest jakaś cała zgorączkowana — to te jakieś ideowo-organizacyjne sprawy syna pani, to znowu jakieś wyjazdy. Parę razy widziałem ją w powozie z jakimiś panami... podobno z najwyższej — to jest, chciałem powiedzieć, z arystokracji — kiedy

³⁶*redengota* — surdut do jazdy konnej. [przypis edytorski]

to wypadkiem zabrnąłem na południowo-wschodni koniec miasta, gdzie nigdy właściwie nie bywam...

MATKA

jakby zbudzona ze snu

Co pan mówi, panie Plejtus?

Nie w formie zapytania, tylko właściwie: „jak śmiesz itd.”

PLEJTUS

To mówię, co myślę, pani baronówno — że moja córka wygląda i zachowuje się jak zwyczajna, ostatnia — to jest jak jakaś dziewczyna lekkich obyczajów.

MATKA

I pan mnie śmie to mówić?

PLEJTUS

Czy pani sama tego nie widzi?

MATKA

Może i widzę: pewne ożywienie, zmiana strojów... Ale pracuje i w ogóle małżeństwo miało na nią wpływ raczej dodatni.

PLEJTUS

Tak pani sądzi? Jest pani wielką optymistką, pani baronówno.

MATKA

Dosyć tych tytułów! Rozumie pan? Proszę ze mnie nie żartować! Boże! Ja nic nie widzę!

Pije

Och — wszystko mi się w głowie mąci. Pan poruszył moje najbardziej ukryte wątpliwości.

PLEJTUS

Ja pani powiem więcej: mnie mówiono na mieście, że syn pani — oczywiście dla celów ideowych — zmuszony był wejść w sfery zupełnie nieodpowiednie dla młodego męża i syna takiej matrony jak pani.

MATKA

Co pan przez to rozumie? Panie Plejtus, na miłość boską, niech pan mnie nie męczycy!

PLEJTUS

Ja mogę powiedzieć pani zupełnie otwarcie, o ile to pani ulgę przyniesie: mówią, że zwąchał się z pewnymi indywiduami, które podobno zanadto blisko kręcą się koło ambasad mocarstw bynajmniej z nami nie zaprzyjaźnionych. Nic udowodnić im nie można, ale pewni ludzie rzucają dookoła cień. Mówiono mi o jakimś bardzo nieprzyzwoitym klubie, utrzymywanym przez coś tego... społecznie bardzo źle widzianych ludzi. A do tego, proszę łaskawej pani matki, czyż może młody mąż afiszować się z tą okropną milionerką Lucyną Beer, która męża bezkarnie otruła, a teraz utrzymuje najgorszą hołotę i bawi się w deprawację młodzieży? Wczoraj widziano go z nią w „Iluzjonie” czy innym jakim „Excelsiorze”. Dlatego to dochody naszych dzieci...

MATKA

zrywa się

Milczeć, chamie! Precz z mego domu!! Do kuchni na ochłapy! Tu nie wolno!... Milczeć!! Bo ja cię policję, ty kanaliu!... Precz!!!

PLEJTUS ucieka na prawo, kaszląc. MATKA pada na fotel

Więc oni w ten sposób... Ach, to potworne! Ale to jest dziwne, że się tak normalnie czuję. Zupełnie przeszedł mi ten obłęd.

Znowu przypomina sobie tamto

Ach, to straszne!!

Nagle innym tonem

Nie — to niemożliwe, to niemożliwe.

GŁOS

A sama tak myślałaś niedawno. Mówiłaś o tym z Dorotą. Cha, cha, cha!

MATKA

nie słysząc GŁOSU

Więc to ja ich do tego zmusiłam? Ach — to niemożliwe... Ale ja sama to myślałam, mówiłam o tym z Dorotą — ja sama. Nie, nie, nie — to absolutnie niemożliwe. Oni tu zaraz przyjdą, oni muszą zaprzeczyć. Ja nie chcę, żeby tak było. Przecież ja nie używam tego zbytku. Ja mogłabym wyżyć z tych robótek. Nałóg pracy — to Leon mi powiedział. A, podły! Dwadzieścia siedem lat na niego pracowałam!

GŁOS

A mnie zmusiłaś — tak, zmusiłaś prawie do zbrodni, bo chciałaś żyć w zbytku. Cha, cha — to paradne!

MATKA

odpowiadając, ale jakby sobie

Nie, nie — nikogo nie zmuszałam — ani jego, ani ich. Ja chciałam, aby Leon zarabiał uczciwie. I on zarabia uczciwie — mój syn! Przecież ja go kocham. Ja jestem z niego dumna. Te jego idee zaczynają się przyjmować, już są jakieś konferencje. Ja byłam niesprawiedliwa. Ja cię przepraszam, Leon, za wszystko! Ja nie chcę, aby tak było — nie chcę, nie chcę!!

Wchodzi LEON. *MATKA zakrywa oczy robótką*

LEON

Cóż to? Mama znowu nad tą robótką? Czy mama zwariowała naprawdę? Proszę w tej chwili przestać! Popsuje sobie mama oczy do reszty.

MATKA

spokojnie

Czekaj, Leoneczku — ja nie chcę nic widzieć. Muszę odpocząć.

LEON

Więc po co mama to robi? Alkohol, morfina i ta przeklęta robótka. Nie — ja byłem dotąd dobry, ale tego już za dużo. Proszę to rzucić i przyrzec mi, że już nigdy więcej tego nie będzie.

MATKA

ciągle z robótką na oczach, aż do odwołania

Ależ ja żyć nie mogłabym bez pracy. Dwadzieścia siedem lat to robię. Ja się tak przyzwyczałam jak do wódki.

LEON

Dosyć! Ani chwili tego nie zniosę. Ja się nie zbliżam, bo pamięta mama, co mi mama powiedziała w ten straszny zaręczynowy wieczorek: żebym nigdy się nie zbliżał, nie dotykał, nie całował. Już drugi rok. Proszę to rzucić natychmiast.

MATKA

Błagam cię, to jedyna moja pociecha.

LEON

A, do diabła starego! Ja mamie daję wszystko;
innym tonem — słabo i niepewnie
pracuję na to, aby to było — razem z Zosią pracujemy...

GŁOS

Tak — pracują, ale jak?

LEON

Co, u beri-beri³⁷ — czy ja mam halucynacje?

³⁷*beri-beri* — choroba spowodowana brakiem witaminy B₁; tu słowo użyte jako przekleństwo, podobnie jak „cholera”. [przypis edytorski]

Otrzęsa się
Przemęczony jestem — zdawało mi się, że ojciec coś do mnie mówił. Przecież go nie
znałem...

MATKA
Ach — on też pracował — tak mi mówił...

LEON
Kto, do pioruna?!!!

MATKA
Twój ojciec. Jesteście zupełnie podobni we wszystkim — zupełnie jak w *Upiorach*
Ibsena³⁸...

LEON
Może to tylko mama jest taka sama i wywołuje takie same reakcje w ludziach zupełnie
do siebie niepodobnych. No dosyć — rzuci mama tę robótkę czy nie?

MATKA
Zaklinam cię...

LEON
A to ja też pokażę, że moja wola musi być wypełniana w tym domu! To nie jest dom
utrzymywany z robótek wyssanej przez wampiry matki.

*Wyrzuwa MATCE robótkę, rzuca na ziemię, kopie ją i depce. MATKA zakryła twarz rękami
i siedzi dalej. Tak to zrobiła, że wyrwana robótką przeslizgnęła się jej między twarzą a rękami.
Nie widziała przez tę chwilę nic*

Aaa — nareszcie! I żeby mi to było ostatni raz!

MATKA
nie odkrywając oczu
O, jakże jesteś okrutny!...

LEON
z nagłą czułością
Mateczko! Przecież ja tylko dla twego dobra.
Zbliża się do niej
Czy można cię pocałować, tak jak dawniej?
Innym tonem

Ach — ja nie wiem, czy ja mam jeszcze na to prawo? A jednak ciebie jedną tylko
kocham naprawdę!

MATKA
ciągle zakryte oczy
Co ty mówisz? O jakim prawie? Ja też tylko ciebie kocham. Uściskaj mnie. To jakieś
okropne nieporozumienie. Ludzie są synami, matkami, ojcami, braćmi i muszą się kochać
mimo różnic — *muszą*. Powinni te różnice łagodzić, aby móc wytrzymać ze sobą. Inaczej
życie staje się piekłem, jeśli ci, co się muszą kochać — nie z musu tylko, ale z przeznaczenia
— nienawidzą się. Chodź, obejmij mnie tak jak dawniej. Mam wrażenie, że jesteśmy znów
tam, w naszym dawnym mieszkanku. Tam byliśmy jednak szczęśliwi.

Matka, Syn

LEON
Ach, nie mów tak, nie mów tak. Nie staraliśmy się oboje o szczęście na prostej drodze.
Tak — robiliśmy oboje? wszystko, aby wszystko zepsuć.

MATKA
oczy zakryte

³⁸*Ibsen, Henryk* (1828–1906) — dramaturg norweski. Początkowo tworzył utwory oparte na motywach histo-
rycznych, legendach i sagach skandynawskich, później podjął tematykę społeczno-obyczajową w duchu reali-
zmu i naturalizmu oraz symbolizmu. Dzieła: *Grób Hunów*, *Nora czyli dom lalki*, *Dzika kaczka*, *Kobieta morską*.
[przypis edytorski]

Nie róbmy już sobie wyrzutów. Wszystko jeszcze będzie dobrze. Jakiś dziwny spokój mam w duszy. Albo wytrzeźwiałam, albo jestem bardzo, bardzo pijana. Wszystko przeszło mi: cały ten obłąd.

Ze strachem

A może ja już zwariowałam naprawdę?

LEON *obejmuje ją dzikim uściskiem. Pauza*

Nie — to ty jesteś! Już nie jesteś ten obcy, *inny*. Już nie jesteśmy w tym okropnym miejscu. Ale teraz powiedz mi: mnie to tak potwornie męczy. Ten ojciec Zosi, obrzydliwy cham, naopowiadał mi rzeczy tak strasznych — powiedz mi: tak lub nie. Tylko odpowiedz tym jednym słówkiem — ja ci uwierzę. Wiesz — są jakieś plotki o tobie, o Zosi, o jakichś podejrzanym ludziach, o pieniądzech...

Z niepokojem

Skąd ten zbytek? Leon, mów!

LEON *wstaje. MATKA nie odkrywa oczu. LEON walczy ze sobą*

LEON

twardo

Nie — to wszystko nędzna potwarz. Nic podobnego, ani ja, ani Zosia...

MATKA

nagle odkrywa oczy, wstaje i rzuca się ku niemu, po czym chwije się nagle i siada na ziemi
Co to jest?! Ja nic nie widzę! Jakież koła czerwone. Leon, ja oślepiłam zupełnie. Daj mi wódki — szklanekę — czystej, bez wody. Prędko! Tak jestem szczęśliwa — ja nie chcę być ślepa. Kto zarobi na życie?! Ja chcę skończyć te roboty... Leon! Leon!!

LEON *nalewa wódki jak automat. MATKA pije duszkiem*

To nic, to przejdzie — chociaż tak bardzo nie było nigdy.

Pauza

Och — to nie przechodzi! A więc stało się — będę ślepa. Wszystko jedno. Ale wiem, że to nieprawda — to wszystko. Cokolwiek będzie, jestem szczęśliwa. Już cię nie zobaczę więcej. Ale ty już pracujesz, jesteś *kims!*

LEON *obejmuje ją*

Ja jestem bardzo pijana. Jak otrzeźwieję, mogę zwariować, a pić więcej nie mogę. Czy jest w domu brom³⁹ czy chloral⁴⁰? Ja nie chcę teraz zwariować!

LEON

Mamo, mamo! To te przeklęte robótki i narkotyki, to morfina z wódką! Czemuż nie miałem dość siły, aby cię od tego wstrzymać?! Sam pomagałem ci w tym, bo nie miałem serca ci odmówić. Boże, Boże — jak wszystko się mści okropnie w tym życiu!

Dzwonek. Komuś otwierają drzwi, jakieś szamotanie się: upada do salonu LUCYNA BEER

LUCYNA

Leon, Leon! Ja nie mogłam już! Tydzień u mnie nie byłeś. Dowiedziałam się nareszcie, jaki jest twój adres. A — to twoja matka pewnie. Ja ją przeproszę, ja wyjdę za ciebie za męża. Ja ciebie jednego tylko kocham. Pani, to jest ostatnia, jedyna moja miłość. Ja bez niego żyć nie mogę! Czemu pani siedzi na ziemi?

LEON

Proszę się wynosić. Matka oślepiła. W ogóle wszystko przepadło.

MATKA

ciagle siedząc na ziemi

Co to jest? Kto jest ta pani?

LEON

zimno

To jest pani Beer, która się we mnie kocha bez wzajemności.

LUCYNA

Bez wzajemności? O nie — przecież ty mnie kochasz. Leon, nie bądź okrutny.

³⁹brom — środek uspokajający. [przypis edytorski]

⁴⁰chloral — środek uspokajający. [przypis edytorski]

LEON

sugestywnie

Czyż pani nie widzi, że są ważniejsze rzeczy na świecie, ważniejsze nawet od miłości. Niech pani wyjdzie teraz. Przecież widzi pani, że jest nieszczęście w domu.

MATKA *wstaje i stoi oparta o krzesło, wyprostowana*

LUCYNA

Nie ma nieszczęścia ze mną! Ja was uratuję oboje. Wam pewno grozi ruina. On musi spełnić swoje przeznaczenie. Jego idee muszą zwyciężyć. Ja wiem, że przyszłam nie w porę, ale wybaczcie mi. Teraz, jak tydzień cię nie widziałam, zrozumiałam, że w tobie jest kres mego życia. Bądźmy razem w nieszczęściu. Nie chciał mi nigdy powiedzieć adresu. Nigdzie nie mogłam się dowiedzieć. Czy się dalej mnie wstydzisz?

Do MATKI

Raz tylko byliśmy razem publicznie.

Do LEONA

Nawet policja nie wie, gdzie mieszkasz. Powiedział mi ten — wiesz?

Do MATKI

Pani Fajkosz, niech pani coś powie — ja wszystko dla was...

MATKA

dziwnie spokojnie

Ależ niech się pani opamięta! Ja się nie nazywam Fajkosz, tylko Węgorzewska, z domu von Obrock przez *ck*. Mój syn jest żonatym człowiekiem.

LUCYNA

To nieprawda! To jest, co do nazwiska może, ale *on* nie jest żonaty.

LEON

Niestety, mama ma rację. Nazywam się Węgorzewski — jestem żonaty.

Daje LUCYNIE sygnał oczami. Potem przypomina sobie coś i szepcze jej do ucha

LUCYNA

Rozwiedziesz się? Ja w nic teraz nie wierzę. Ty jesteś żonaty?! To podle!

Z ironią

Nie chciał mnie tracić i ukrywał to przede mną.

Do MATKI

Pani nie wie, ile on mnie kosztował od roku. On wyłudził ode mnie tysiące. Ja straciłam rachunek. Ale nie chodzi o ilość. Mówił tylko o realizacji idei i o nędzy w domu. A wy sobie wcale⁴¹ dobrze żyjecie — teraz dopiero to widzę.

Rozgląda się

Ja świata w ogóle nie widziałam poza nim, ja stałam się inna przez niego. A on? Syn pani jest alfons, proszę pani, zwykły alfons. Rozumiesz, jędzo ślepa? Wychowałaś syna na alfonsa. Z tego żyje teraz ten potwór. Tak — możesz się nie rozwodzić! I ja jego kochałam! Boże, co za ohyda! Ileż uczucia, czystego uczucia on mnie kosztował!

MATKA *stoi nieruchomo, mnąc tylko ręką poręcz od krzesła*

LEON

Proszę wyjść, bo ja nie ręcę dziś za siebie! Rozumie pani? Mnie też dużo uczucia kosztowało to wszystko

to mówi z ironią

— a nade wszystko dużo zdrowia. Środki podniecające tak zwaną miłość są szkodliwe, pani Lucyno. Na szczęście nie wpłynęło to źle na moją inteligencję. Może to wyznanie zmusi panią nareszcie do opuszczenia tego domu.

LUCYNA

Co za cynizm! To jest mój dom! Prawnie nie mogę was wyrzucić, ale jesteście zło-dzieje!

⁴¹wcale (daw.) — całkiem. [przypis edytorski]

LEON

Pieniądże zostaną pani zwrócone, jak tylko moje idee zaczną mieć powodzenie ogólne.

LUCYNA

Jego idee! Bzdura, w którą nikt rozsądny nie wierzy, bzdura wymyślona przez alfonsa!

LEON *rzuca się na nią i chce wyrzucić. Ale we drzwiach (wchodzą bez dzwonka) spotyka się z ZOFIĄ, ubraną w czarną balową toaletę⁴². Twarz ZOFII jest kolorowa, ale nienormalnie — robi wrażenie bardzo umalowanej, nawet z widowni. Za nią dwóch panów w tonach czarnych i białych (twarze y compris⁴³), we frakach, rozpiętych futrach fokowych i cylindrach*

ZOFIA

nienormalnie podniecona do ostatecznych granic

A to ta kłępa, u której jesteś na utrzymaniu, przyszła do nas? Dobrze się składa. Ja zażyłam dziś pierwszy raz kokainy. Wszystkie prostytutki to robią. Czemu nie mam i ja? Mówię wszystko, idę, gdzie chcę, pływam ponad życiem, nic mnie nie obchodzi. Jestem ulicznica! Rozumiecie? — Pani Węgorzewska młodsza. A mama oślepla nareszcie od robótki — doskonale — nic nie szkodzi — pieniądze mam. Panowie pozwolą: hrabia de La Trefouille i pan de Pokorya-Pęcherzewicz. Ten ostatni nie używa tytułu książęcego, mimo że pochodzi od Timur-Chana⁴⁴. Moja teściowa: z domu baronówna von und zu Obrock, mediatyzowana⁴⁵ Freifrau⁴⁶ z XI wieku, przez *ck*. Jakże cudownie się czuję, jak lekko, i jak dziwna harmonia panuje we wszechświecie, mimo że wszystko razem jest świństwo! Jakie piękne jest wszystko! Ludzie są jak najcudowniejsze wspomnienia o nich samych, a żyją, są rzeczywiści.

Zastyga w zachwycie, w zupełnej ekstazie. LUCYNA siada na krześle przy drzwiach

LEON

Panowie wybaczą.

Do ZOFII

Daj i mnie kokainy. Może w ten sposób wytrzymam to wszystko, bo mi się już mózg zaczyna przewracać.

ZOFIA

To ci panowie niech ci dadzą. Oni mnie poczęstowali. Nie masz pojęcia, Leon, co za cudowna rzecz. Zupełnie nowe życie zaczęłam.

DE POKORYA

częstując LEONA kokainą ze szklanej rurki

Pan zapewne jest bratem panny Zofii?

LEON

zażywszy dużą dawkę; osypany jest białym proszkiem

Nie, panie — mężem. A u tej pani jestem na utrzymaniu. Pani Lucyna Beer.

DE LA TREFOUILLE

Ach, panie, my lubimy nadzwyczajności.

LEON

pociągając nosem

Masz rację, Zosiu — to cudowna rzecz, kokaina. Taką mam jasność w mózgu i nic mnie już nie obchodzi. Panowie zostaną na kolacji — nieprawdaż? Mamo, zażyj tego — to nadzwyczajne! Wszystko się zmienia. To nie to co twoja wstrętna morfina i alkohol.

MATKA

Daj! Ja już mam wrażenie, że jestem w innym świecie. Ja chyba zwariowałam.

LEON *sypie jej do nosa kokainę, którą mu dał POKORYA*

⁴²*toaleta* a. *toaleta* — elegancka suknia. [przypis edytorski]

⁴³*y compris* (fr.) — włączając tu. [przypis edytorski]

⁴⁴*Timur-Chan* — Timur Chromy a. Tamerlan (1336–1405), chan Złotej Ordy i twórca wielkiego mongolsko-tatarskiego imperium, które rozpadło się po jego śmierci. [przypis edytorski]

⁴⁵*mediatyzowany* — pozbawiony praw udziałnych. [przypis edytorski]

⁴⁶*Freifrau* (niem.) — baronowa. [przypis edytorski]

ZOFIA

No, panowie, rozgośćcie się jak u siebie. Zaraz się rozporządę, żeby była kolacja dla wszystkich.

Do LUCYNY

Ty, klępa, zostajesz także.

Wychodzi na prawo

DE POKORYA

do LEONA

Bo nie wiem, czy pan wie, że jesteśmy obaj z Trefujem kochankami pańskiej żony.

LEON

pociągga nosem

To wspaniałe! Ach, jak mi dobrze! Teraz jestem w zupełnej zgodzie ze sobą.

MATKA

siadając; pociągga nosem

Wiesz, Leon, że ja zupełnie jestem przytomna i wszystko wydaje mi się takie konieczne i nieodwołalne — a nawet piękne. Och — coraz piękniej jest, coraz piękniej...

Zastyga w ekstazie

LUCYNA

wstaje

Dajcie i mnie. Mnie dziś spotkało wielkie rozczarowanie życiowe. Jestem złamana. Dotąd nie śmiałam nigdy zażyć.

DE POKORYA

dając jej kokainę

O, pani, za dwie minuty wszystko przejdzie. Nowy horyzont otworzy się przed panią. Pani Węgorzewska starsza jeszcze lepiej to odczuwa, bo piła przed tym.

LUCYNA zażywa, po czym pije wódkę

LEON

Bo rozumiecie, panowie, że ja mam już prawo zginąć w zupełnie dowolny sposób. Moje życie normalne było męczarnią. Teraz to widzę pod wpływem kokainy. Nie ma tragedii — to jest cudowne! A idee moje, których nie znacie, są już puszczone w ruch. „Les idées-forces⁴⁷”, jak mówił Fouillet⁴⁸ czy inny jakiś Guyot⁴⁹. Jak cudownie myślę teraz! Świat się aż zakłębił w lodowatej logice mego systemu.

Narkotyki

DE POKORYA

Tak, ale potem przychodzi depresja szalona. Na ile teraz wszystko jest jasne i piękne, na tyle potem — o Boże! Jest tak ohydne jak — słów mi brak. My z Trefujem jesteśmy kokainiści umiarkowani — nie poddajemy się temu nałogowo.

DE LA TREFOUILLE

No — powiedzmy otwarcie, że to jest lekka błaga, bo nie ma kokainistów nienałogowych. I panu się zdaje, że pan jasno widzi swoje idee. Kokaina nie daje nic nowego prócz ekstazy. Zupełnie bezpłodny narkotyk. Ale dla nas jest to wystarczające.

LUCYNA

pociągga nosem

Ach, jak dobrze mi jest, jak dobrze...

LEON

O — ja umiarkowany nie będę. Moje życie jest skończone.

Pociągga nosem. W ogóle wszyscy pociągają nosami i znajdują się w ekstazie

ZOFIA

wchodząc

⁴⁷ *Les idées-forces* (fr.) — idee-sily. [przypis edytorski]

⁴⁸ *Fouillet* — znieksz. nazwisko fr. filozofa Alfreda Fouillée (1838–1912). [przypis edytorski]

⁴⁹ *Guyot* — znieksz. nazwisko fr. filozofa Jeana Marie Guyau (1854–1888). [przypis edytorski]

Kolacja może być, ale zimna. Niech panowie pozwolą. Wódka i zakąski już są. Proszę wszystkich do sali. Będziemy się bawić jak zwierzęta. Wieczór absolutnej beztrioski.

MATKA

Nie ma dramatu — słusznie powiedziałeś, Leoneczku. Jestem zupełnie trzeźwa, ale w innym wymiarze: nie w dół, tylko w górę — ponad alkoholem. To nadzwyczajne. Może kto z panów poda mi rękę. Jestem ślepa.

DE LA TREFOUILLE

podając jej rękę; przedtem obaj zrzucili futra i zdjęli cylindry

Tak, tak, po wódce kokaina daleko lepiej działa. A przy tym jest to o wiele zdrowiej. Cha, cha, cha — to śmieszne.

DE POKORYA *podaje ramię* ZOFII. *Wszyscy idą do sali na prawo.* LEON *ostatni.* *Dzwonek, ktoś otwiera.* Wchodzi MURDEL-BĘSKI

BĘSKI

Panie Leonie, proszę o chwilkę rozmowy.

LEON

A — dobry wieczór, panie Antoni. Niech pan poczeka. Proszę państwa.

Wszyscy wychodzą do sali. LEON *i BĘSKI stoją tyłem do drzwi od sali.* MATKA *cichutko, po omacku wraca i przysłuchuje się, niewidzialna, ich rozmowie*

Ależ ma pan odwagę, żeby tu przychodzić. I to bez kokainy.

BĘSKI

czarno-biały, jak wszyscy

Bez jakiej kokainy. Musiałem zaraz pana znaleźć. Poproszę pana o ten numererek od tego planu mobilizacji. Nie chcą wierzyć, że to prawdziwy dokument. Muszą sobie przypasować. Potem zaraz panu zwrócę.

LEON *wyjmuje z pugiłaresu⁵⁰ mały notatnik, a z notatnika małą karteczkę*

LEON

Proszę pana.

BĘSKI *bierze karteczkę i chowa ją.* LEON *zapisuje coś w notatniku*

BĘSKI

Dziękuję panu. Wie pan? Ja sam nie wierzyłem. Na tym to zarobimy mocno. Rok porządnego życia. He, he.

MATKA

panowie odwracają się ku niej

Co to za numererek, Leoneczku? Czy to ktoś od twoich spraw handlowych, tak, handlowych?

LEON

Nie, mam — mówmy otwarcie. Ta cała pani Lucyna to były tylko pieniądze kieszonekowe. Głównym źródłem dochodów naszych jest szpiegostwo wojenne. Jedyne te dwa zajęcia, o których już wiesz, nie wyczerpywały mnie intelektualnie. Po pierwsze: jestem erotomanem bardzo skomplikowanym, a po drugie — lubię rzeczy tajemniczo-niebezpieczne, mimo że czasem mogą być tchórzem. To wpływ kina — o ile mi się zdaje. Nawet ja muszę czasem odpocząć. Numer jest od skradzionych dokumentów wojskowych. Jest to dowód moich zasług, kwit na pieniądze — teraz wiesz wszystko.

BĘSKI

Co pan mówi, panie Leonie? To przecie sprawa bardzo tajna. Czy pan zwariował? Oczy ma pan jakieś dzikie.

LEON

Ależ, panie — to jest moja matka. Oślepla dziś i zwariowała — jest zupełnie bezpieczna. A przy tym ja ją wyssałem jak wampir. Rzecz szalenie zabawna: wyssałem ją przy pomocy robótek włóczkowych.

⁵⁰pugiłares (daw.) — portfel. [przypis edytorski]

MATKA *tężeje w miarę tej rozmowy*

BĘSKI

Co panu jest? Ja się pana boję.

LEON

Ależ nic, mój kochany panie Antoni. Zażyłem trochę kokainy po raz pierwszy w życiu.
No — niech pan już idzie.

BĘSKI *wychodzi, popychany przez LEONA, kłaniając się MATCE*

MATKA

Tego nawet przy pomocy kokainy wytrzymać nie można. Już umieram. Ostatnie uderzenia serca. Tak prędko mi bije. Już nie wiem, kto jestem. Leon jest szpiegiem!!!

Pada martwa w tył. LEON rzuca się ku niej

LEON

Mamo, mamo!!

Bada ją i wstaje

To nie żadne moralne cierpienia ją zabiły. Nic moralnego nie jest w stanie zabić. Za dużą dawkę kokainy wzięła moja biedna staruszka.

We drzwi od sali jadalnej cisną się wszyscy i nawet DOROTA

Moja Doroto, starsza pani umarła. Ostatecznie tak być musiało kiedyś. Ja też nie wiem, kto jestem, moi państwo. Nie — bo matka powiedziała to o sobie przed samą śmiercią. A wy wszyscy czy wiecie, kim jesteście? Nikt nie wie. Nie wiemy nawet, co to znaczy być. Tajemnica Istnienia jest niedocieczona — na tym opieram cały mój system organizacji walki z automatyzmem. Ktoś musiał się poświęcić, aby to wynaleźć. Los padł na mnie. Mogę skończyć jakkolwiek bądź, bo cała ta historia jest już rozpoczęta. Tego stłumić się nie da. Podobno kokaina niszczy pamięć, inteligencję, w ogóle robi z ludzi flaki bez życia. Ale co mnie to może obchodzić?

DOROTA

Co panicz plecie? Trzeba ratować jaśnie panią.

LEON

Ach, prawda, Dorota jedna w naszym towarzystwie nie zażyła kokainy. Zaniesiemy starszą panią na kanapkę — o tak.

Niosą MATKĘ z DOROTĄ na kanapkę na lewo

A teraz chodźmy dalej pić i zażywać ten cudowny środek, pozwalający uniknąć dramatów życiowych albo też odłożyć dramat na czas nieograniczony.

Zapędza towarzystwo do sali i sam tam wchodzi. DOROTA kłeka przy trupie MATKI. Nagle prawa ręka trupa, złożona na piersi, opada na ziemię. DOROTA zrywa się z krzykiem. Wszyscy znowu wpadają ze sali z kieliszkami i kanapkami w rękach. Niektórzy żują

LEON

Co tam znowu się stało?

DOROTA

A bo nic; ręka jaśnie pani spadła i tak się przelękłam!

LEON

To to na drugi raz proszę nas nie straszyć głupstwami. Jaśnie pani nie żyje na pewno i mimo to tak samo nie wie, co znaczy śmierć, jak my nie wiemy, co to jest życie, choć jeszcze żyjemy. W stanie zakokainowania wydaje mi się, że powiedziałem coś bardzo głębokiego. Prawdopodobnie jest to bzdura. Chodźmy stąd.

Zapędza towarzystwo do sali

GŁOS

Brawo, Leon! Pierwszy raz uznaję w tobie mego syna.

Kurtyna

AKT TRZECI, EPILOGOWATY

Pokój obity na czarno; nie ma ani drzwi, ani okien. Ścianę wprost widowni stanowi czarna kotara, rozsuwająca się na dwie strony. Na środku sceny (podłoga pokryta czarnym dywanem) czarny sześcioboczny postument, na którym leży umarła MATKA, nogami ku widowni, z głową wzniesioną dość znacznie i rękami splecionymi na piersiach. LEON we fraku stoi przed postumentem. Po czym trochę przechadzając się zaczyna mówić. Trzyma w rękach jasnobrązową robótkę, tę samą, którą skopał był w II akcie. Jest to jedyny kolor na scenie aż do odwołania

LEON

do publiczności

Sytuację obecną proszę uważać za oczywistą. Jest to coś bezpośredniego, jak na przykład kolor czerwony lub dźwięk A, mimo całej oczywiście komplikacji. Niektórzy mogą to uważać za błagę, za sen, za symbol, za diabli wiedzą co. Zostawiam im pełną swobodę interpretacji, ponieważ gdybym nawet swobody tej im nie pozostawił, wszyscy postąpiliby na pewno tak samo. „Palcem szkła nie przekroisz”, jak mówi stare rosyjskie przysłowie. Ja nawet — mimo tylu nieszczęść — jestem właściwie pogodzony z losem. I nie myślcie, państwo, że znowu zażyłem kokainy, jak w ten pamiętny wieczór, kiedy to umarła moja matka.

Wskazuje ręką na trupa, nie oglądając się

Kokaina jest dobra na razie, ale potem mści się straszliwie. Przesadziłem dawkę i pod koniec cała rzeczywistość, spotęgowana do ostatnich granic, wypiętrzona aż do pęknięcia, zjeżyła się przeciw mnie i wszystko, proporcjonalnie do tego jak było piękne, stało się niepojęte i potworne. Byłem w jakimś piekle na innej planecie, sam, jeden jedyny tylko z mego gatunku istot, samotny i straszliwie obcy wszystkiemu, a inni ludzie byli dla mnie — razem ze zmarłą mamą — jakimiś dziwnymi, niepojętymi owadami. Tak — mogę powiedzieć, że byłem w moralnym piekle i nie wiem, na czym polegała ta jego piekielność. Nie, o nie — nie wszystkie sytuacje dadzą się w ten sposób rozwiązać. Nie chcę być moralizatorem, ale nie radzę nikomu zażywać tego świństwa, chyba że nie ma już nic do stracenia. Ja, oczywiście, mógłbym to już uczynić, ale nie chcę z powodów, których nie podam nigdy. Nie mam pojęcia, co jest za tą portierą. Pokój ten, jak twierdzą — o, nie powiem nigdy kto — nie ma ani drzwi, ani okien. Jakim sposobem się tu znalazłem z trupem mojej nieboszczki matki, jest dla mnie samego absolutną tajemnicą. Pamiętam tylko, że ostatniego wieczoru piłem i kokainowałem się na przemian ciągle i ciągle, aż wreszcie: „trach”! — i jestem tu. Przy czym mam silny „katzenjammer” i ból głowy, i to nieznośne zniechęcenie do życia, które jest podobno specyficzną reakcją na kokainę. Zaznaczam jeszcze, że sytuacja jest zupełnie realna, to znaczy, że ja jestem ja, a nie żaden sobowtór, że się nie zabiłem, że czuję się zupełnie zdrowym na umyśle i tak dalej, i tak dalej. Nie analizuję tylko pewnych rzeczy, a w szczególności stosunków czasowo-przestrzennych. Na przykład nie wiem, ile czasu upłynęło od tamtego wieczoru, i wiedzieć nie chcę.

GŁOS

Czy skończysz wreszcie?

LEON

Skończyłem już.

Klaska w ręce. Portiera się rozsuwa i widać całe towarzystwo z poprzednich aktów siedzące na czerwonych krzesłach na tle czarnej ściany, a oprócz tego następujące osoby: CIOTKA, BARONÓWNA VON OBROCK przez ck, NIEZNAJOMA KOBIETA o normalnym kolorze twarzy (wszyscy, oprócz podmalowanej ZOFII, są czarno-biali), ubrana w czerwień, zieleni i fiolet — twarz jej, figura i ruchy są uderzająco podobne do tych samych elementów MATKI. Oprócz tych osób znajduje się jeszcze NIEZNAJOMY MĘŻCZYZNA w czarnym stroju marynarkowym

O — co za niespodzianka! Całe nasze towarzystwo w pokoju bez drzwi i okien. Przy sięgam, że nic o tym nie wiedziałem. Nie liczę tu tej wolnej przestrzeni, która wychodzi wprost na międzygwiazdną otchłań.

Wskazuje na widownię

Teatr

Teatr

Widzę wielu znajomych — skąd się wzięli? — nie moja rzecz. Ale dziwi mnie obecność osób, których nie znam, i nie wiem, czemu dziwi mnie to właśnie.

Kolorowa OSOBA z NIEZNAJOMYM wstają i podchodzą do niego

OSOBA

Z pewnością nie poznajesz mnie, Leoneczku, jestem twoją matką w wieku lat dwudziestu trzech — jeszcze przed twoim urodzeniem się.

CIOTKA wstaje i podchodzi do nich

LEON

Moja matka, kompletnie wyssana przeze mnie, a następnie z własnej jej winy przeze mnie dobita — leży tu nieżywa. Zaraz przejdę do tego tematu...

CIOTKA

Właśnie — ta pani uzurpuje sobie stwarzanie cudów. Fizyczne rozdwojenie osobowości z przemieszczeniem w czasie — nie! — to już za dużo. Jakkolwiek wychowani na Einsteinie, nie możemy tego nie uważać za humbug⁵¹ nawet w sferze eksperymentów myślowych. Są eksperymenty myślowe niedozwolone: są to te, które przeczą zasadniczym prawom Ogólnej Ontologii⁵². A cóż dopiero mówić o rzeczywistości, nawet przyjąwszy wielość rzeczywistości według Leona Chwistka. Bo ta rzeczywistość nie może być zlogizowana bez zarzutu. Jestem siostra zmarłej: baronówna top von Obrock, przez *ck*.

LEON

Ja, który nieomal zlogizowałem socjologię, wiem coś o tym. Ciocia ma zupełną rację.

CIOTKA

Nie potrzebuję potwierdzenia ze strony takich produktów megalomanii jak ty, to jest jak pan, panie Węgorzewski.

OSOBA

Nie dziwię się zupełnie, że pani tak myśli. Ale że ty, Leon, taki inteligentny chłopiec — właśnie jestem z tobą, to jest: przez ciebie — i to nie — jestem w twoim towarzystwie od wewnątrz, w odmiennym stanie.

CIOTKA

Proszę nie robić niestosownych żartów w mojej obecności.

OSOBA

groźnie

A ja bym radziła uspokoić się, bo pani może okazać się daleko mniej rzeczywistą, niż się to pani wydaje. Czy pani wie, skąd się pani tu wzięła?

CIOTKA

szalenie zmieszana

Ja nic... Ja tylko chciałam... Nic nie wiem... Ja się boję...

OSOBA

Więc niech pani idzie na swoje miejsce i siedzi cicho.

Do LEONA

Przerażasz mnie, Leoneczku, twoją umysłową tępotą, szczególnie po tej przemowie, którą miałeś z początku i której wysłuchaliśmy za kotarą.

LEON

Właśnie nad tym myślałem. Ja sam zdziwiony byłem ciasnością moich myśli. To wpływ kokainy. O, już nigdy nie wezmę ani szczypty tego paskudztwa. Tak, jest pani matką moją w młodości swej. To jest fakt pierwotny, nie dający się dalej zanalizować. Istnienie jest tak dziwne...

⁵¹*humbug* (ang.) — oszustwo. [przypis edytorski]

⁵²*ontologia* (filoz.) — nauka o bycie. [przypis edytorski]

OSOBA

Stop! Masz skłonność do długich przemów, a to nudzi publiczność, a szczególnie te osoby, które nie mają odpowiednich kwalifikacji do zrozumienia twoich myśli. Muszę ci powiedzieć, że idee twoje są genialne — mówię o tych koncepcjach społecznych. Gdyby miały powodzenie wcześniej, wszystko poszłoby inaczej.

LEON

Pociesza mnie mama. A jednak to nic nie zmienia faktu, że tam leży trup mojej matki zabitej przeze mnie.

OSOBA

Dość — chcę ci przedstawić ojca, którego właściwie nie znałeś. Był powieszony, kiedyś ty miał trzy lata. Nie pamiętasz go na pewno. Albert
wymawia imię to z francuska
— twój syn, Leon.

NIEZNAJOMY: WOJCIECH (ALBERT) WĘGORZEWSKI

Jesteś kapitalny chłopak, Leon. Lubię cię i zawsze cię lubiłem, kiedyś był jeszcze ciamkaczem. Wiedziałem, że wyjdiesz na ludzi.

LEON

Kiedy właśnie, proszę ojca, fatalnie mi się nie udało. Doprowadziłem matkę do śmierci, a moje idee zbyt są — jak by to powiedzieć bez przesady...

ALBERT

wymawiając z francuska
No, no — nie udawaj. Jesteś geniusz lepszy od wielu artystów, wynalazców, techników, proroków i założycieli nowych religii.

LEON

Kiedy mi się nic nie urzeczywistnia, nic się nie...

ALBERT

Właśnie że nie. Jesteś źle poinformowany. Przejąłem całą twoją skumulowaną od dłuższego czasu korespondencję. Istnieje już u nas ze trzydzieści towarzystw nowej organizacji inteligencji, ale nie w stylu mdło demokratycznym i bydlęcym, tylko zupełnie według twojej broszurki — nie mówię już o zagranicy.

LEON

Tak — to jedyne moje dzieło. Trzydzieści sześć stron.

ALBERT

W tym właśnie cały szyk. Na trzydziestu sześciu stronicach zrobić największą kaszę na świecie, jaka była od czasów rewolucji francuskiej. Masz tu gazety: Urugwaj, Paragwaj, Honduras, Filipiny, Japonia — w ogóle, co chcesz. Jesteś sławnym na cały świat. Nazwisko Węgorzewski zarznęło wszystkie sławy, i to nie przez głupią sztukę i naukę albo zbrodnie, tylko przez rozwiązanie problemu całej ludzkości. To jest wielkie. Leon, jestem z ciebie dumny.

Klepie go. LEON przegląda papiery i listy. Nagle rzuca to wszystko o ziemię i kopie, a spod pachy wydobywa robótkę

LEON

I to teraz, kiedy matka nie żyje! Nawet tej pociechy mieć nie może. Psiakrew — co za fatalna malszansa⁵³! Przecież mogłem dawno umrzeć i ja nawet nie miałbym tego zadowolenia. Świństwo jest wszystko. Wy przynajmniej przemieszczacie się w czasie — ja nie mogę.

OSOBA

Zapominasz, że ja *jestem* twoją matką. Ja się szalenie cieszę tym wszystkim. Ja ci wszystko przebaczam.

⁵³malszansa (z fr.) — pech. [przypis edytorski]

LEON

Tak, ale tam leży trup, który mi nic przebaczyć już nie może. O Boże, Boże! Oto ta robótka, przy której oczy straciła biedaczka! A wszystko, co mówiła całe życie, to było tak obliczone — ja wiem: mimo woli — ażebym ja nie mógł przetrzymać jej śmierci. I ja nie mogę. Każde słowo jej sobie przypominam i każde słowo boli mnie tak jak milion tumorów⁵⁴ w mózgu i nie wiem, co bym dał w tej chwili: całą sławę, całą dumę z urzeczywistnienia tej mojej koncepcji — dałbym, nie wiem co, wszystko jest mało — bylebym mógł cofnąć choć jedno małe złe słóweczko, które jej powiedziałem, choć jedną myśl drobniutką, którą ją skrzywdziłem.

Placze

Wy nie wiecie, co to jest tak potworny wyrzut sumienia. Ja tego nie przeżyję

OSOBA

Jak nie chcesz mi wierzyć, to nic na to nie pomoże. Na upór nie ma lekarstwa.

LEON *idzie do trupa, kładzie mu robótkę w ręce i pada na kolana, łkając*

LEON

Bu-u-uuu bu-uuu...

OSOBA

Pozwól, Leoneczku, ja ci udowodnię, że ten trup jest fałszywy. To jest tylko manekin. W ogóle cała ta rzecz — *my y compris*⁵⁵ — jest świetnie zaaranżowana, tylko nie wiadomo przez kogo. Ale jest to nic więcej jak czysta forma pewnych wypadków, zastygłych w nieskończoności Istnienia.

Chce poruszyć trupa. LEON *zrywa się i mówi jeszcze łkając*

LEON

Niech mama nie waży się jej dotknąć. To byłoby straszne świętokradztwo. Proszę odejść. Zostawcie mnie z nią samego.

ALBERT

Zostaw ją, Nina. I jemu też daj spokój. Niech się wypłacze. Popłacz porządnie, mój chłopcze — to ci ulży.

OSOBA

Masz rację, Albert. Może go to uleczy, jak to wszystko po swojemu przeżyje.

LEON

z rozpaczą i łzami

I ja nic nie rozumiałem, nic. A z drugiej strony: czy byłbym tym właśnie, gdybym tego wszystkiego nie przeszedł? Musiałem. Niby wybierałem zajęcia płatne takie, przy których mogłem intelektualnie odpoczywać i nabrać sił do dalszych przemyśleń. Ale gdybym się tak zawiązał całą siłą woli, to mógłbym i uczciwie pracować, i tamtego dokonać. Dwadzieścia siedem lat utrzymywała mnie z robótek, a potem ja ją dwa lata, robiąc świństwo za świństwem dla odpoczynku! O Boże, Boże, co za straszna kara mnie spotkała. Och, żeby ona była taką jak mama,

wskazuje na OSOBE

wszystko byłoby inaczej.

OSOBA

Nie bądź zbyt wymagający. Ona była stara — a ja jestem młoda. Jeszcze nic nie przeszłam.

LEON

Nieszczęsna moja staruszczyzna! Teraz nic jej już nie pomoże. Ach, jaki ja byłem podły, jaki podły!

Placze

ALBERT

Ja się trochę na nim zawiodłem. On niby żałuje matki, a w gruncie rzeczy on się roztkliwia sam nad sobą. Stan jest ciężki. Myślałem — sądząc po jego ideach i zachowaniu

Sumienie

⁵⁴tumor (łac.) — guz nowotworowy. [przypis edytorski]

⁵⁵my y compris (fr.) — włączając w to mnie. [przypis edytorski]

się tamtego wieczoru — widziałem wszystko przez pewną szparkę — że on jest silny człowiek. A ta marmelada daje się rozsmarować przez jakieś głupie wyrzuty sumienia, kiedy mu się łopata do głowy wkłada i udowadnia, że nie powinien ich mieć. Leon, ostatni raz ci mówię: weź się za łeb, cierp, ale z tego cierpienia zrób, sfabrykuj ordynarnie nową siłę. Leon, no! Głowa do góry. Co było, nie wróci. Jej, tej zmarłej, zrobiłbyś największą przyjemność, gdybyś teraz gwizdnął na to i zaczął wszystko całkiem na nowo.

LEON

Ja wiem — ojciec ma rację. Ale co ja mam zacząć?

ALBERT

Walka cię czeka. Jeszcze wszystko nie jest dokonane. Musisz wykończyć dzieło. Podróże po całym świecie, odczyty, konferencje i organizacja — w ogóle wykonanie. Wielkie dzieło zaczyna się dopiero. Cała ludzkość czeka na to.

LEON

A czy ojciec myśli, że mnie coś obchodzi cała ludzkość? Oddam ją całą za jedną chwilkę życia biednej mamy i za to, żeby te moje świństwa nie były przeze mnie popełnione.

ALBERT

O — stan jest ciężki. Poczekajmy.

Podchodzi do nich stary PLEJTUS

PLEJTUS

Aa — kochanego pana Leona⁵⁶. Aa! A mówią, że pan naumyślnie dawał matce pić i morfinował ją, żeby prędzej skończyła. Może to podświadome było — ja nie wiem. Teraz są takie teorie...

LEON

szybko dobywa rewolwer i strzela w PLEJTUSA

Nieprawda, głupi chamie! Byłem tylko za dobry dla niej. Wiedziałem, że to była cała jej pociecha.

PLEJTUS pada

ALBERT

Brawo, Leon, zaczynasz dochodzić trochę do równowagi.

LEON

A ojciec mnie do pasji zaczyna doprowadzać! To po ojcu mam te wszystkie piękne skłonności. Wisielec, psiakrew, brazylijski rzezimieszek i morderca. To przez ojca zostałem szpiegiem i alfonsem.

ALBERT

Uuu — Leonku, zaczynasz mi się grubo nie podobać. To już jest niedelikatne. To jest trochę w stylu nieboszczki mamy, zwać winę na mnie za wszystkie twoje wady. Ale tę wadę to masz po matce.

LEON

To chamstwo to mam też po ojcu. Jeżeli ojciec jeszcze słowo piśnie, to zastrzelę ojca jak psa.

OSOBA

Daj mu spokój, Albert, on jest szalenie zdenerwowany, a ja jestem w odmiennym stanie i nie znoszę żadnych awantur w mojej obecności.

Podchodzą do nich: LUCYNA i BĘSKI

BĘSKI

A co do tego szpiegostwa, to niech pan żadnych wyrzutów nie ma. Sprawa się nie wykryła i końce są w wodzie. Zarobiło się trochę grosza, a szkody dla państwa nijakiej nie ma, bośmy ich też trochę nabierali. Głupich mieli agentów i tyła. Ich wina.

⁵⁶Aa — kochanego pana Leona — w domyśle: witam. [przypis edytorski]

LEON

Pocziwy Murdel. Wie pan, że pan mnie pocieszył najbardziej.

Klepie go

LUCYNA

Panie Leonie, ja też do pana nie mam żadnych pretensji. Cierpiałam przez pana wiele. Nauczył mnie pan, co to jest miłość — ostatnia, prawdziwa. A nade wszystko nauczył mnie pan tego, że nie należy jej plugawić. A pieniądze wróci mi pan wszystkie, bo teraz będzie pan bogaty.

LEON

całując ją w rękę

Doprawdy nie wiem, jak mam pani dziękować, pani Lucyno. Tak, oczywiście — zwrócę pani wszystko. Ale to grube sumy. Jakie parę lat będzie to trwało ratami...

Całuje ją jeszcze raz w rękę, a ona jego w głowę. Podchodzi ZOFIA — za nią kochankowie

ZOFIA

No — jeśli tak ze wszystkimi się godzisz, to może byś i ze mną się pogodził, Leonku. Możemy wykluczyć stosunki erotyczne, jak chcesz, aby żyć dalej jako para przyjaciół, związanych jedną ideą. Ja ci będę dalej pomagać. Ostatecznie wierzysz w moją szczerłość co do spraw intelektualnych, a w tamto sam mnie właściwie wepchnąłeś. A ja cię ani na chwilę nie przestałam kochać.

LEON

No, tak — wepchnąłem cię w to przy pewnych skłonnościach z twojej strony. Bez tego nie dałoby się to przeprowadzić. Dobrze — godzę się z tobą, ale muszę zrobić rachunek z tymi panami. To będzie symbol — symbolicznie w ich osobach zabiję wszystkich innych twoich kochanków. Pewno nie pamiętasz, ilu ich miałaś.

Strzela w DE LA TREFOUILLE'A i w DE POKORYĘ. Panowie walą się na ziemię

ALBERT

do OSOBY

Wiesz co, Nina? Chodźmy stąd. Bo on jak się rozpędzi, to powystrzela nas tu wszystkich jak kaczki.

DOROTA

podchodząc

Dobrze to mówić: „Chodźmy stąd” — ale jak? Nie ma drzwi ani okien i nikt — ja się pytałam wszystkich — nikt nie wie, jakeśmy się tu dostali.

Z sufitu, trochę na prawo, zjeżdża ogromna, czarna, lśniąca rura, na jeden metr szeroka, z klamrami, jak komin fabryczny. Otwierają się drzwiczki z tyłu rury i wychodzi stamtąd CIEŁĘCIEWICZ, a za nim SZEŚCIU ROBOTNIKÓW czarno ubranych. Rura zjeżdża wprost na zapadnię i z niej wylażą tamci

CIEŁĘCIEWICZ

Dobry wieczór państwu.

ALBERT

Nareszcie mamy komunikację ze światem. Skądście się tu wzięli, panowie? Jest jakie wyjście?

CIEŁĘCIEWICZ

Ale skąd? My w tej rurze też siedzimy od początku i też nie wiemy, jakeśmy się w nią wpakowali. Jestem dyrektor Cielęciewicz. Tam u góry są aparaty. Bardzo zawila maszyna, ale cacko, mówię państwu — maszyna do wysysania do reszty trupów nie drossanych przez jedynaków matek. Zaraz bierzemy nieboszczkę panią Węgorzewską starszą na aparat. Tam jeszcze siedzi na górze inżynier i dwudziestu ludzi i też podobno nie wiedzą, jak się tu dostali. Słyszeliśmy ich rozmowy przez ścianę, ale oni nie słyszeli nic, cośmy mówili do nich.

Maszyna

LEON

Nie — to są już niesmaczne żarty, mój panie. To wszystko dobrze, ale nie trzeba przesadzać.

Rura unosi się w górę. ROBOTNICY stają rzędem na prawo

CIEŁĘCIEWICZ

Masz babo placek! Teraz nie wybrniemy stąd nigdy. Ale trupki już są. Pańska krew, panie Albert

z francuska

Węgorzewski. Synek wdał się w papę.

LEON

Masz więc pan w papę za to głupie gadanie.

Wali z taką siłą CIEŁĘCIEWICZA, że ten pada jak długi i leży jak martwy

— Ach! Po co ja to wszystko robię?! Czy to pomoże choć trochę mojej biednej staszce?! I to bydlę żarty jakies jeszcze śmiało tu robić! A, kanalia! Boże, Boże! Już nic nie ma przede mną oprócz męki.

OSOBA

A ja mam dosyć tego wszystkiego: tych waszych morderstw, tej całej strzelaniny, tej gadaniny, tej całej blagi, tego mordobicia, tego duchowego mizeractwa, tego całego psychologicznego babrania się w nieświeżych bebechach. Ja chcę żyć. Leon, patrz! To wszystko jest jeden wielki humbug.

Podchodzi do trupa, chwytając go za włosy i wyciąga drewnianą głowę, z przyczepionymi do niej łachmanami wypchanymi słomą

To nie jest żaden trup, tylko manekin. Głowa jest z drzewa

Rzuca głowę o ziemię; głuchy stuk drzewa

A zresztą zrobiona jest przez jakiegoś znanego rzeźbiarza. Mam wrażenie, że to robił albo Zamoyski⁵⁷, albo Archipenko⁵⁸ — mimo całego naturalizmu i podobieństwa. A te ręce są gipsowe — jakiś stary odlew ze szkoły przemysłu drzewnego. A reszta — to pakuly.

Rozrzuca po ziemi całego trupa: siano, łachmany itd. Zrywa czarną kape, którą to wszystko było przykryte, i rzuca też na ziemię

LEON

przerażony

Aaa! Aaa! To okropne. Jak ja teraz będę żył?! To gorzej, to gorzej — jak ja teraz umrę?! Zniszczyliście wszystko! Aaa! Aaa! Aaa!

OSOBA

Chodźmy stąd, Albercie — chodźmy stąd wszyscy. Jeśli on to przetrzyma, będzie silnym. Jeśli nie — niech go diabli wezmą — i tak zrobił swoje. Jego idee są już puszczone i nic ich nie zatrzyma. I to jest błaga, z tym pokojem bez wyjścia. Ręczę, że tu są jakieś drzwi za tymi krzesłami.

Idzie wprost roztrzaskując krzesła. CIOTKA wstaje. Wszyscy — z wyjątkiem nieruchomych ROBOTNIKÓW i trupów — idą za OSOBĄ. Ona maca ścianę

O — są ukryte drzwi, jest guzik.

Naciska. Drzwi à deux battants⁵⁹ roztwierają się. Widać wiosenny pejzaż z górami, zalany słońcem. W pokoju światło przygasa i robi się czerwone. Wszyscy wychodzą przez drzwi. Z chwilą wyjścia ostatniego zasłona czarna zasłona się. Przez cały czas LEON stoi z rękami wczepionymi we włosy i z wytupionymi oczami. Jak tylko zasłona się zasunęła, LEON rzuca się na kolana, zgarnia rozrzucone szczątki manekina MATKI i przyciska je do piersi, petzając na kolanach po podłodze

LEON

Aaa! Teraz nie mam już nic. Zabrali mi nawet wyrzut sumienia! Zabrali mi moją męczarnię!! Nie mam już nic, nic, nic! Tylko te pamiątki nieszczęśne! Aaaa!

⁵⁷Zamoyski, August (1893–1970) — polski rzeźbiarz. [przypis edytorski]

⁵⁸Archipenko, Aleksander (1887–1964) — ukraiński rzeźbiarz, działający w Stanach Zjednoczonych. [przypis edytorski]

⁵⁹à deux battants (fr.) — na oścież. [przypis edytorski]

PRAWOSKRZYDŁOWY W SZEREGU ROBOTNIKÓW

No, a teraz, panowie, mały samosąd w imieniu mdłej demokracji.

Rzucają się wszyscy na LEONA, odrywają go od szczątków manekina i zaczynają dusić, wlokąc w kierunku zapadni, na którą wpuszczala się rura. Tłamszą go tam, zakrywając przed publicznością zupełnie, i wpychają w zapadnię

ROBOTNICY

O tak, o tak, o tak, o tak, o taaaaak!

Podnoszą się i dyszą. LEONA nie ma ani śladu. Rura zjeżdża szybko na dół. ROBOTNICY stoją do jej drzwi w ogonku i zaczynają wchodzić po kolei. CIEŁĘCIEWICZ trochę się przewraca, nieprzytomnie bełkocąc. Podczas tego kurtyna z wolna zapada

Kurtyna

13 XII 1924

Wszystkie zasoby Wolnych Lektur możesz swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać pod warunkiem zachowania warunków licencji i zgodnie z [Zasadami wykorzystania Wolnych Lektur](#).

Ten utwór jest w domenie publicznej.

Wszystkie materiały dodatkowe (przypisy, motywy literackie) są udostępnione na [Licencji Wolnej Sztuki 1.3](#). Fundacja Wolne Lektury zastrzega sobie prawa do wydania krytycznego zgodnie z art. Art.99(2) Ustawy o prawach autorskich i prawach pokrewnych. Wykorzystując zasoby z Wolnych Lektur, należy pamiętać o zapisach licencji oraz zasadach, które spisaliśmy w [Zasadach wykorzystania Wolnych Lektur](#). Zapoznaj się z nimi, zanim udostępnisz dalej nasze książki.

E-book można pobrać ze strony: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/witkacy-matka>

Tekst opracowany na podstawie: Stanisław Ignacy Witkiewicz, Wybór dramatów, wyd. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Drukarnia Narodowa, Wrocław 1974.

Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>). Reprodukacja cyfrowa wykonana przez fundację Nowoczesna Polska z egzemplarza pochodzącego ze zbiorów Doroty Kowalskiej.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Maciej Rajski, Paulina Choromańska, Paweł Koziół.

Publikację wsparli i wsparły: KA, Mateusz Burnicki, Filip Lachert, Gepa, Danuta Staroch, dragonfly108, Barbara Białek, Anna, Aleksandra Anna Szczerbińska, Szymon Dudycz, Agata, Michał Świątek.

ISBN 978-83-288-1012-9

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Wolne Lektury – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przekaż 1,5% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Wolne Lektury, KRS 0000070056.

Wspieraj Wolne Lektury i pomóż nam rozwijać bibliotekę.

Przekaż darowiznę na konto: [szczegóły na stronie Fundacji](#).